

vivat academia

tijdschrift van het Verbond der Vlaamse Academici

driemaandelijks

nr 128 juli, augustus, september 2005

*"President Bush is trying
to spread democracy
in unlikely places
around the world,
but democracy is fast
being taken away
from our traditional friends
in Europe."*

Phyllis Schlafly, Amerikaanse publiciste (°1924)

Inhoud

Alles wel beschouwd (Frank Judo)	111
Over Beerten en zijn ballade "Vrouw Griese" (Piet Tommissen)	113
Professoren over BHV: verkeerd beoordeeld (Geert Van Cleemput)	122
Europese Grondwet afgewezen, een kritische terugblik (S.W. Couwenberg)	128
Heeft de leeuw groene nagels? (Peter van Windekens)	142

Tot uw dienst: de leden van het hoofdbestuur.

Algemeen voorzitter:

Prof. Dr Frank Fleerackers, Vrijheidslaan 17, 1081 Brussel

Algemene ondervoorzitters:

Lic. Milka Tombal, Carnegielaan 47, 3500 Hasselt

Ir. Marc Van Dongen, Bredabaan 764, 2170 Merksem

Algemeen secretaris:

Ph. D. Rita Wardenier, Waversesteenweg 288, 1040 Brussel

Algemeen penningmeester:

Lic. Fernand Smets, Oostvaardijk 17, 2830 Willebroek

Hoofdredacteur:

Mr. Frank Judo, Luchtvaartlaan 50 bus 5, 1150 Sint-Pieters-Woluwe

Bestuursleden:

Lic. Alain Mouton, Voorstraat 36 A, 8500 Kortrijk

Lic. Stijn Debruyne, H. Mausstraat 15 b 7, 1000 Brussel

Lic. Chris D'Huyvetter-Swinnen, Azalealaan 1, 2950 Kapellen

Ir. Wim Vereyken, Pater Pirelaan 9, 8400 Oostende

Lic. Marnix Cherretté, Vaartstraat 4 bus 5, 9300 Aalst

Dr. Noël Geirnaert, Hugo Verrieststraat 5, 8000 Brugge

Lic. Ghislain Duchateau, Eendrachtlaan 3, 3500 Hasselt

Elk auteur is verantwoordelijk voor zijn bijdrage. VVA-standpunten worden expliciet als dusdanig aangekondigd.

Alles wel beschouwd

Mr Drs Frank Judo

Geen democratie zonder conflict

De zomerperiode was niet enkel voor de gemiddelde arbeidsactieve Europeaan een welkome gelegenheid om nieuwe energie op te doen. Ook de Europese constructie als dusdanig was aan een rustpauze toe, na de dubbele afwijzing van het grondwettelijke verdrag bij referenda in Frankrijk en Nederland. Waar het verder heen moet met Europa is een vraag die professor Wim Couwenberg verder in dit nummer probeert te beantwoorden.

Zonder vooruit te lopen op zijn conclusies lijkt het me zinvol toch even aandacht te besteden aan een grijsgedraaide, maar daarom niet foute formule van oplossing: meer democratie en grotere betrokkenheid van de burger bij de Europese instellingen. Uiteindelijk is iedereen minstens in beginsel gewonnen voor een evolutie in die zin—al komen opwerpingen over de al te grote techniciteit van de Europese constructie soms iets té snel naar voren om het voorgaande echt geloofwaardig te laten klinken.

Het zou echter al te gemakkelijk zijn om de matige geestdrift over Europese democratie als een monopolie van “de Eurocraten” te beschouwen—al was het maar omdat het Europese beleid tot nader order in eerste instantie door nationaal aangeduide politici wordt gevoerd.

Een—misschien wat controversieel—voorbeeld kan dit verduidelijken. Toen iets meer dan een jaar geleden een nieuwe Europese Commissie moest worden aangeduid, zag voorzitter-elect Barroso zich in eerste instantie gedwongen zijn ploeg niet ter stemming voor te leggen aan het Europees Parlement, omdat er klaarblijkelijk geen unanimititeit bestond over de persoon van een aantal commissarissen. De Italiaan Rocco Buttiglione dankt aan dit incident zijn bekendheid buiten de grenzen van zijn land en de kenners van de politieke filosofie.

Eigenaardig genoeg verweten de meeste commentatoren op dat moment Barroso zijn aarzeling: hij had sneller moeten kiezen voor

een terugtrekkende beweging, voor een aanpassing van zijn équipe aan de consensus binnen het parlement, en dit ter wille van de democratie in de Europese instellingen.

Ondergetekende is zo vrij er een tegengestelde mening op na te houden. Barroso zou die democratie net een sprong vooruit hebben geholpen, wanneer hij de confrontatie met het parlement was aangegaan. Vele indicaties wezen erop dat zijn ploeg kon rekenen op een bijzonder nipte meerderheid van de Europese verkozenen, waardoor haast vanzelfsprekend een duidelijke grens zou zijn ontstaan tussen "meerderheid" en "oppositie" in het Europees Parlement, een situatie waarvan nu zelfs niet de minste indicatie valt te merken. Nochtans kan redelijkerwijze niet ontkend worden dat met name het bestaan van een werkzame oppositie een wezenskenmerk is van een volwassen democratie.

Dat zo'n "strijdcommissie" niet zonder nadelen zou zijn geweest, spreekt voor zich. Zo zou de positie van "oppositionalen" Europarlementariërs tegenover hun partijgenoten die in het eigen land tot de meerderheid behoorden, enigszins ongemakkelijk zijn geworden—waren het niet de statelijke regeringen die waren overgegaan tot de aanwijzing van kandidaat-commissarissen? Het is echter de vraag of dergelijke bezwaren mogen opwegen tegen de grote gemiste kans tot herkenbare democratie op het vlak van de Unie.

Intussen is het te laat om een en ander nog recht te zetten, en kan men de schade opmeten. Hopelijk onthoudt men dan wel dat een Europese democratie niet kan gedijen in een cultuur van consensus over de Europese constructie—ook binnenslands.

Over Beerten en zijn ballade "Vrouw Griese"

Prof. Dr. Piet Tommissen

Een eerste versie van deze tekst verscheen in n° 47 (7 mei 2005, p. 4-8) van de door de heer Henri-Floris Jaspers (°1944) uitgegeven *Mededelingen van het Centrum voor Documentatie & Reëvaluatie* (Antwerpen). Sindsdien ontving ik van mevrouw M. Knaepen-Wulms (Sint-Truiden) en van de heren Guido Willems-Janssen (Heusden-Zolder), Marc Somers (Antwerpen) en Dr. Wim van der Elst (Brussel) zodanig veel aanvullingen dat ik de hierna volgende omvangrijkere tweede versie kon schrijven.

Bij wijze van aanloop kan een bondige biografische terugblik wel geen kwaad.¹ Welnu, Marcel Beerten (1919-2004) meldde zich in augustus 1941 voor het Vlaams Legioen en werd afgewezen—maar in april 1942 mocht hij toch vertrekken. Toen van de vrijwilligers verwacht werd dat ze de eed op de *Führer* zouden afleggen, behoorde Beerten tot hen die resoluut weigerden dat te doen. Die beginselvastheid heeft niet kunnen beletten dat hij na de oorlog in eerste aanleg levenslange hechtenis aangesmeerd kreeg. Hij werd in juni 1950 op vrije voeten gesteld en in 1976 zelfs in eer hersteld. Beerten heeft van 1951 tot 1979 ononderbroken voor de *anno* 1945 gestichte en in 1987 failliet verklaarde Hasseltse uitgeverij Heide-land gewerkt, eerst als colporteur en vervolgens als kaderlid. In die laatste hoedanigheid is hij actief betrokken geweest bij prestigieuze initiatieven, zoals het *Pantheon der Nobelprijswinnaars* (in 1956 te zijnen huize in Houthalen boven de doopvont gehouden; er verschenen 50 delen) en de succesrijke anthologiereeks *Poëtisch Erfdeel der Nederlanden* (waarin 108 titels verschenen waren toen ze in 1980 ophield te verschijnen) die hij in 1962 zelf op de rails zette.

Nochtans is Beerten om een geheel andere reden tot ver buiten Limburg in bredere kring bekend geraakt, zij het kortstondig. Eens op vrije voeten ontpopte hij zich namelijk als dichter en konden zijn bundels *Aan de Zelfkant* (1951) en *Marlene Helmsen* (1952) op een gevlende belangstelling rekenen.² Van de eerste verschenen zelfs in hetzelfde jaar twee drukken; de oplage bedroeg telkens 575 exemplaren. Na in de eerste bundel de ballade *Vrouw Griese* gelezen en herlezen te hebben, was ik één van hen die de dichter aanschreven.

Hij bracht me een bezoek en heeft me iets later zijn huwelijksaankondiging met de onderwijzeres Stefanie Eerdeken (1910–2004) gezonden. Het is me daarna gelukt—niet zonder moeite!³—een afwijkende versie van een lang uittreksel uit de tweede bundel in het tijdschrift *De Tafelronde* geplaatst te krijgen.⁴

Gezien mijn belangstelling en mijn sympathie voor Beertens poëzie heeft de bespreking van *Aan de Zelfkant* door een zekere Roeland J. Vermeer in het tijdschrift *Kultuurleven*⁵ me destijds diep gegriefd. Achteraf ben ik over deze man te weten gekomen dat hij zich van een pseudoniem bediende en eigenlijk Herman Oosterwijk (1902–1960) heette. Tot op het ogenblik van de Duitse inval in Nederland en België (mei 1940) was deze Nederlandse journalist in Vlaanderen als boekhandelaar bedrijvig, eerst in loondienst (van 1931 tot 1934 was hij directeur van de in Antwerpen gevestigde *Nederlandse Boekhandel*), daarna als zelfstandige. Tijdens de bezetting geraakte hij betrokken bij de oprichting van de krant *Het Vlaamse Land* (in feite de 'gestolen' *Gazet van Antwerpen*), waarvan hij in augustus 1941 hoofdredacteur werd. Die eerder bescheiden vorm van collaboratie had niettemin voor gevolg dat een rechtbank hem in juni 1947 tot tien jaar gevangenis veroordeelde. Oosterwijk vestigde zich opnieuw in Nederland, meer bepaald in Breda (Loopschansstraat 4). Hij verzorgde de rubriek 'Vlaamse literatuur' voor de krant *De Maasbode* en werkte onder de schuilnaam Roeland J. Vermeer als criticus en essayist aan Vlaamse kranten (onder meer *De Standaard*) en tijdschriften (*Kultuurleven*, alsook *Jeugd en Cultuur*, de voortzetting van *Jong Kultuurleven*) mee.

In de bedoelde recensie werden Beertens eerste bundel én de dichter zelf bijzonder onheus behandeld, om niet te zeggen letterlijk en figuurlijk gekraakt. Merkwaardig genoeg wordt precies deze bespreking in de twee mij ter beschikking staande Beerten-bibliografieën niet vermeld.⁶ Het ware dus verantwoord ze *in extenso* af te drukken, doch dat zou té veel plaatsruimte in beslag nemen; *ergo* beperk ik me tot een stel significante paragrafen: "Op de zestig bladzijdes van deze verzenbundel zijn er ongeveer tien die verzachtende omstandigheden pleiten in het vonnis dat de auteur op de andere vijftig met een nogal onsmakelijke luidruchtigheid over zich afroept. Met enkele scherven van talent, die hier over bedoelde tien bladzijdes verspreid liggen, is men nog geen dichter. ... Voorlopig is de betrekking tussen M.B. en de poëzie uiterst vaag en in vele opzichten fictief. Gehoor voor poëzie en aanleg tot het ambacht van de dichter schijnt hij zeer weinig te bezitten. Getuige onder meer een regel als deze: *Wat kraaien kraken knaks de milde stilte* (blz. 36).⁷ Wie zulk een afschuwelijkheid zwart op wit laat staan,

maakt andere minder opzichtige regels bijna verdacht; zij zien er niet zo lelijk, maar ook niet zo 'persoonlijk' uit. Waar M.B. echter iets gaat vertellen, geeft hij van enig talent blijk, evenwel stellig niet genoeg om in hem een waarachtig dichter te zien. Het ontgaat mij dan ook op grond van wat men hem zoveel lof heeft toegeswaaid naar aanleiding van een hier opgenomen ballade. Ten eerste ontbreekt in deze ballade (Vrouw Griese) dat volstrekte, dat niet-anders-kunnen-zijn dat het kenmerk is van de poëtische vorm, ten tweede is de hier gegeven stof reeds door verschillende (proza)schrijvers zoveel prangender, zoveel beklemmender behandeld. Overigens is dit stuk een van de weinige, leesbare dingen die M.B. ons heeft aan te bieden. ... Laten wij elkaar goed begrijpen: er openbaart zich in deze 'rijmelproeven', zoals M.B. zijn werk ergens noemt, afgezien nu van de meergemelde tien bladzijdes, een verderfelijke geest, een cynische branie en een innerlijke vormeloosheid, die kenmerkend zijn voor het soort van protsig nihilisme dat sommige Oostfrontstrijders mee naar huis hebben gebracht. Het is het landerige, onintelligente nihilisme der geestelijk onvolwassenen, der mislukte fanatici. ..."

Op één punt had de Nederlandse criticus het bij het rechte eind: de besproken bundel als zodanig en de ballade *Vrouw Griese* in het bijzonder waren positief onthaald geworden. Op een werffolder voor de tweede uitgave liet Beerten zinnen afdrukken uit diverse recensies, onder meer uit die van Hubert van Herreweghen (°1920) en die van Sirius, *alias* Urbain van de Voorde (1883–1966). Vooral het oordeel van deze laatste loog er niet om: "Op het gevaar af onrechtvaardig te zijn tegenover de andere doorgaans diepdoorleefde, schrijnende of ook weleens cynische gedichten, welke van Marcel Beerten's 'Aan de Zelfkant' een der belangrijkste verzenbundels maken die sinds het einde van de oorlog in ons land verschenen, blijft de naam van deze dichter voor mij in de eerste plaats verbonden aan zijn opzienbarende ballade 'Vrouw Griese'.⁸

Toch was het niet dat gebrek aan eensgezindheid tussen Oosterwijk en andere bevoegde recensenten dat me destijds intrigeerde. Neen, ik begreep gewoon niet waarom de Nederlandse criticus twee kolommen ofte een volledige bladzijde nodig had om de lezer kond te doen dat Beertens eerste bundel—althans in zijn ogen—een mislukking, om niet te zeggen een poëtische prul was, een flop zo men wil. Toen wist ik nog niet dat Oosterwijk niet aan zijn proefstuk toe was. Als kersverse medewerker aan het weekblad *Jong Diet-schland* had hij Jan Vercammen (1906–1984) uitgescholden voor "stomverwaand dichtertje; charlatan der hedendaagse letterkunde; ijdel vat; impotent verschijnsel".⁹ Later hebben de Cobra-groten

Karel Appel (1921–1972) en Corneille (pseudoniem van Cornelis Van Beverlo; °1922) het wegens hun verluchting van de door Simon Vinkenoog (°1928) samengestelde bloemlezing *Atonaal*¹⁰ ook moeten ontgelden: "Deze tekeningen moeten ofwel ongeloofelijk geniaal zijn, ofwel zijn ze verbijsterend en schaamteloos onbenullig. Indien het de makers er om begonnen is het nihilisme bij benadering uit te drukken, zou het van hunnentwege misschien nóg genialer zijn het tekenvel eenvoudig onberoerd te laten. En geniaal of niet, verstandiger ware het alleszins."¹¹

Nu wil de ironie van de geschiedenis dat over Oosterwijk een al even negatief oordeel kan geveld worden. Hij heeft zich namelijk aan de vertaling van één enkel boek van de Duitse auteur Ernst Jünger (1895–1998) bezondigd.¹² 'Bezondigd' is het juiste woord, want zijn vertaling is werkelijk ondermaats.¹³ Dr. Alfons van Visschel (°1927) die onder het promotorschap van de welhaast legendarische germanist Herman Uyttersprot (1909–1968) in 1962 aan de RUG op een proefschrift over Jünger promoveerde,¹⁴ heeft een niet exhaustief lijstje gepubliceerd van onvolledige (her en der worden woorden en zelfs zinsdelen geëscamoteerd), zwakke en foutieve vertalingen (bijvoorbeeld 'Oostende' in plaats van het Londense East-End, 'Schotse romans' in plaats van de romans van Walter Scott).¹⁵ Jammer genoeg zijn Van Visschel een stel bijzonder krasse vergissingen ontgaan, onder meer op pagina 24 'de gebrande toon [in plaats van leem] van een vaas' en bladzijde 113: 'fluweelrode goudlak [in plaats van violier]'. Kortom, Oosterwijks vraag om welke reden Beerten "zich tot het moeilijke ambacht van de dichter heeft gewend" is in aangepaste vorm op hem zelf toepasselijk: waarom koos hij voor het moeilijke ambacht van vertaler?

Wat er verder ook van zij, Beerten was in zijn wiek geschoten en schreef een recht op antwoord dat niet gepubliceerd werd omdat Urbain van de Voorde hem wijselijk influisterde dat een dergelijke reactie niets zou uithalen. Het toeval wilde dat ik de in Leuven wonende en eng bij *Kultuurleven* betrokken pater dominikaan Valentinus (eigenlijk Jozef) Walgrave (1914–1977) zodanig goed kende, dat ik me de luxe kon permitteren bij hem tegen de bespreking van Roeland Vermeer te protesteren. Pater Walgrave is blijkbaar onder de indruk gekomen van mijn protest. Ziehier wat hij me op 26 december 1951 schreef: "Piet, 'k heb nog eens in Beerten gelezen en met een andere pater erover gesproken. Het is een spijtig geval—een geval van te overmoedig oordeel. Indien U soms iets weet over de intieme reactie van Beerten daarop laat mij het weten. Zo mogelijk zal ik dan iets ten goede doen."

Ik heb de pater twee documenten bezorgd die Beerten me in bruik-

leen had toevertrouwd: zijn niet verzonden recht op antwoord en een aan hem gerichte brief van die andere dominikaan Jules L. Callewaert (1886–1964), die overigens zijn huwelijk ingezegend heeft. Het gezegde 'vijgen na Pasen' indachtig heb ik niet aangedrongen op een redactionele correctie, daarentegen *Aan de Zelfkant* zelf besproken in het weekblad *Opstanding*, waaraan ik occasioneel en steeds onder eigen naam heb meegewerkt. Reeds in de eerste zin distancieerde ik me van het oordeel van Oosterwijk: "Beerten's centraal thema is de oorlog. En dat is dan wel de eerste keer—de mening van de heer Roeland Vermeer in 'Kultuurleven' ten spijt—dat dit onderwerp door een nederlandstalige dichter behandeld wordt."¹⁶

Ik kom nog even op de twee contrahenten terug. Wat Oosterwijk betreft, realiseer ik me terdege dat de lezer gaat denken dat ik hem over de ganse lijn heb afgeschreven. Niets is minder waar. Als vertaler schoot hij hopeloos tekort en ik veroordeel nog altijd de wijze waarop hij Beerten behandeld heeft. Maar als essayist heeft hij een aantal hoogkaratige bijdragen op zijn actief. Reeds in de juli-afllevering 1933 van het Nederlandse tijdschrift *De Gemeenschap* besprak hij de privé-uitgave van *Oefentocht in het luchtledige* van Maurits Gilliams (1900–1982),¹⁷ wellicht de reden waarom die hem zijn in 1928 geschreven en eerst in 1959 verschenen groteske novelle *Libera nos, Domine* opdroeg.¹⁸ En in 1950 bracht *Kultuurleven* zijn belangrijke studie over "Marnix Gijsen en het nihilisme". Geen wonder dat dit tijdschrift bij zijn heengaan een ongewoon uitvoerig redactioneel *in memoriam* publiceerde.¹⁹

Bij Beerten, om wie het me in deze bijdrage in eerste instantie te doen is, moet ik langer stilstaan. De laatste keer dat ik hem ontmoette was in het begin van de negentiger jaren der vorige eeuw en wel op een studiedag in de norbertijnenabdij van Averbode. Hij vertelde me om een welbepaalde reden opgehouden te hebben te dichten en stelde een schriftelijke verduidelijking in het vooruitzicht. Een paar jaar later, op 27 februari 1995 om precies te zijn, herinnerde ik hem aan die belofte—heb helaas geen antwoord bekomen. Inmiddels ben ik over deze kwestie een en ander aan de weet gekomen. Bij zijn zeventigste verjaardag werd Beerten namelijk op 8 juni 1989 in Genk door de Marnixring *Elckerlyc* gevierd²⁰: de germanist Herman Walschaerts (°1936) sprak de laudatio uit, Beerten repliceerde met een weder- en dankwoord.²¹ In dit laatste voert de dichter drie argumenten aan die geacht worden zijn stilzwijgen te 'verklaren': chronisch tijdsgebrek ingevolge zijn uitgeversfunctie, ergernis over systematische miskennen in Limburgse literaire mid-
dens, genadeloze zelfkritiek gepaard gaande met de overtuiging dat

anderen beter dicht(t)en dan hij. Is het evenwel niet mogelijk in de ervaring van Eugène van Itterbeek (°1934) een aanvullende verklarende factor te zien, temeer daar de belanghebbende er zelf naar verwijst?²² Deze gedreven criticus stelde ten behoeve van de 12de *Internationale Biënnale voor Poëzie* (Knokke 1976) een bloemlezing samen van gedichten door linkse en rechtse poëten gedurende de Tweede Wereldoorlog geschreven,²³ maar zag zich gedwongen, onder Nederlandse druk, aan Wies Moens (1898–1987), Bert Peleman (1915–1995) en... Beerten te verzaken—en dat spijs een ministeriële interventie!

Beerten had iets vroeger al de ontstaansgeschiedenis van *Vrouw Griese* geschreven. Ze vangt als volgt aan: "Voordrachtskunstenaar Francis Verdoodt is door Vlaanderen op stap met een balladenprogramma. Op zijn vraag bezorgde ik hem op 27 augustus 1987 volgende bijdrage". Deze is ten andere *expressis verbis* opgedragen aan die declamator én "aan allen die geboren zijn tussen 1930 en 1970".²⁴ De vermelding van de heer Francis Verdoodt (°1941), die sinds 1999 als voorzitter van de Vlaamse Inspectie van het Kunstonderwijs werkzaam is, deed me opkijken. Ik contacteerde een vriend waarvan ik vermoedde dat hij over het adres en het telefoonnummer van de declamator beschikte. Dat bleek een goede gok te zijn en ik aarzelde niet om poolshoogte te nemen. De heer Verdoodt schrok zich bijna een aap: hij kende het bestaan van die opdracht niet en had haar bijgevolg ook nooit gezien. Ik kon de vergeltheit van Beerten goedmaken door een fotocopie te sturen en heb bij wijze van compensatie vernomen dat het enige contact dat Verdoodt en Beerten gehad hebben, een ontmoeting en een kort gesprek tijdens een optreden van Verdoodt zijn geweest.²⁵ Waarom droeg Beerten zijn tekst aan Verdoodt op? Ik zie maar één plausibele verklaring: de wijze waarop deze in zijn aanwezigheid *Vrouw Griese* voorgedragen heeft, moet hem getroffen, wellicht verbluft en alleszins dankbaar gestemd hebben.

Nu is het zo dat Beerten bijzonder trots was op zijn ballade; uit zijn brief van 14 mei 1952 licht ik deze passus: "... Jij bent je doorheen je stage groei altijd opnieuw bewust van je groei. Dus stijging in waarde. Terwijl mijn persoonlijkheid (s'il-y-en a?!) en bijgevolg ook haar oordeelsvermogen schommelt op de im- en depressies van inferioriteits- en andere complexen. Natuurlijk heb ik ook ogenblikken van helderziendheid. Dan zeg ik: Vrouw Griese is een geschenk van de goden! En de rest is resultaat van tamme huisvlijt! Zowel Aan de Zelfkant als Marlene Helmsen..." Het is vermeldenswaard dat de bekende dichter Adriaan De Roover (eigenlijk Adriaan de Rooy; °1923), duidelijk na rijk beraad, tot vrijwel dezelfde con-

clusie gekomen is: "... Nu ik de bundel in zijn geheel beschouw, meen ik toch dat de ballade van 'Vrouw Griese' representatief zal blijven..."²⁶

De ballade *Vrouw Griese* verscheen voor het eerst onder het pseudoniem Marcel Lamb [Leopold Albert Michel Beerten: de volledige naam van de dichter]—Beerten bevond zich nog in een interneringskamp—in *Het Daghet. Letterkundig tijdschrift voor de jongeren* (Sint-Niklaas-Waas), eerste jaargang, speciaal (mei-)nummer, 1948, p. 46-48. In dit nummer werden twee prijsbekroonde en vier door de jury als verdienstelijk weerhouden poëzieinzendingen afgedrukt. Het is interessant om weten dat die jury samengesteld was uit literatoren van diverse pluimage: Pieter Geert Buckinx (1903–1987), Johan Daisne (eigenlijk Herman Thiery; 1912–1978), André Demedts (1906–1992), Paul de Ryck (1913–1956), Piet Schepens (1901–1967), Arthur Kamiel Rottiers (°1920) en Antoon van Wilderode (eigenlijk Cyriel Coupé; 1918–1998). De declamator Antoon vander Plaetse (1903–1973) nam de ballade in zijn repertoire op, de toondichter Louis de Meester (1904–1987) schreef er in 1959—in opdracht van de Bestendige Deputatie van Limburg—een elektronische muziekpartituur voor.

Beerten liet de ballade nog eens verschijnen in *Appel*,²⁷ dertiende jaargang, nummer 1, maart 1988, p. 16-18 alsmede in de in voetnoot 1 vermelde monografie, p. 16-17. Ze werd voorts in diverse anthologieën opgenomen.²⁸ In de onderhavige context kunnen twee voorbeelden volstaan: (a) de bloemlezing die Bert Decorte (°1915) samenstelde: *Van Heer Halewijn tot Vrouw Griese*, Hasselt: Heide-land, 1959, nummer 4 in de reeks 'Vlaamse Pockets'; (b) Beertens eigen verzamelbundel *Van zelfkant tot overkant*, Hasselt: Heide-land, 1967, 79 p. nummer 56 in de reeks 'Poëtisch Erfdeel der Nederlanden' (ongewijzigde herdruk in 1968), cf. p. 24-26.

Vanwaar die interesse? De vraag stellen is makkelijker dan haar te beantwoorden. Persoonlijk heb ik altijd gedacht dat de thematiek van doorslaggevend belang is geweest. Dit vermoeden werd recent nog versterkt door de ruime aandacht die in de kranten besteed werd aan de verschrikkelijke ellende waarin tienduizenden Duitse vrouwen in 1945 gestort werden: honger, uitputting, radeloosheid, tussendoor verkrachtingen.²⁹

1 Er bestaat een mini-monografie over Beerten (met op de voorpagina een foto van de dichter) in de door het Lambert-Swerts-Fonds uitgegeven reeks *Cahiers*

- van de K.V.L.S. [=Koninklijke Vereniging van Limburgse Schrijvers], jg. 1 nr. 2, juni 1990, 22 p. Ze bestaat uit: (a) p. 3-4 een "Verantwoording" door d.j. (= Dries Janssen); (b) p. 5-10 "Marcel Beerten: een door trauma's getekend dichter" door Herman Walschaerts [cf vt 21]; (c) p. 10-11 een biografische fiche; (d) p. 12-19 "Poëzie van Marcel Beerten" (7 gedichten); (e) p. 20-21 een bondige bibliografie. – Cf. ook Gaston Durnez (°1928), "BEERTEN, Marcel", in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, Tielt: Lannoo, 1998, deel I = A-F, p. 425.
- 2 M. Beerten, (a) *Aan de zelfkant*, in eigen beheer, 1951, 63 p.; (b) *Marlene Helmsen*, in eigen beheer, 1953, 47 p.
 - 3 P. Tommissen, "De waarheid heeft haar rechten (Een dubbele rechtzetting)", in: *Mededelingen van het Centrum voor Documentatie & Reëvaluatie* (Antwerpen), 2de jg. nr. 48, 25 mei 2005, p. 4-6.
 - 4 Cf. *De Tafelronde* (Antwerpen), 1ste jg. n° 8, aug.-sept. 1953, p. 439-441.
 - 5 Ik bezit weliswaar die bespreking, evenwel niet de bibliografische gegevens, maar ze moet in de 18de jg. (1951) verschenen zijn.
 - 6 Cf. vt 1 en vt 21.
 - 7 Deze versregel is geconstrueerd volgens het procédé van de belangrijke Duitse expressionistische dichter August Stramm (1874-1915). Omdat er in zijn twee bundels nog zulke regels voorkomen rijst de vraag of Beerten met Stramm vertrouwd was.
 - 8 Sirius in: *De Standaard* (Brussel), 13 mei 1951, p. 8.
 - 9 Cf. *Jong Dietschland* (Dendermonde), 4de jg. n° 3, 17 jan. 1930, p. 44-45.
 - 10 S. Vinkenoog (ed.), *Atonaal. Bloemlezing*, 's Gravenhage: Stols, 1951, 107 p.
 - 11 J. Roeland Vermeer, "Experimenten", in: *Kultuurleven* (Leuven), 19de jg. n° 4, mei 1952, p. 314-318; cf. p. 318. Er dient gezegd dat de 'conservatieve' Van de Voorde in dit geval zijn mening deelde: *De Standaard* (Brussel), 15 aug. 1953, p. 6.
 - 12 E. Jünger, *Het avontuurlijke hart. Figuren en capriccio's*, Brussel: De Lage Landen, 1943, XVIV-200 p.
 - 13 Oosterwijk heeft nog andere vertalingen op zijn actief, onder meer een fragment uit Rainer Maria (von) Rilke (1875-1926), "Liefde en dood van vaandrig Kristoffel Rilke", in: *Jong Dietschland* (Dendermonde), 4de jg. n° 42, 17 okt. 1930, p. 670-671.
 - 14 A. van Visschel, *Ernst Jünger: enkele aspecten*, Gent: RUG, 1951, III-109 gepolycopieerde p.
 - 15 A. Van Visschel, "Hebben versio's zin bij de studie van het Duits?", in: *Tijdschrift voor levende talen* (Brussel), 31ste jg. n° 3, 1965, p. 305-308.
 - 16 P. Tommissen in: *Opstanding* (Antwerpen), 4de jg. n° 11, 15 maart 1952, p.4.
 - 17 M. Gilliams, *Oefentocht in het luchtledige*, Antwerpen: Drukkerij Gilliams-Lambrechts, 1933, 57 p.
 - 18 M. Gilliams, *Libera nos, Domine*, in deel 4 van Gilliams' "Verzamelde Werken *Vita brevis*", Antwerpen: De Vries-Brouwers, 1959.
 - 19 Red., "+ Roeland Vermeer in memoriam", in: *Kultuurleven* (Leuven), 28ste jg. n° 1, jan. 1961, p. 5-6.
 - 20 Over die viering, cf. GD, "Marnix Ring viert dichter Marcel Beerten (70). 'Stem van het Oosteuropese oorlogsdrama' ", in: *De Standaard* (Brussel), 10-11 juni 1989, p. 7 (met foto van de dichter).
 - 21 Voor de tekst van de laudatio, cf. o.c. (vt 1, punt b). Voor Beertens antwoord, cf. *Oostland* (Lummen: Lambert Swerts Fonds), 1990, niet gepagineerd (12 p.); het wordt voorafgegaan van een uitvoerige bio-bibliografie (9 p.) en gevolgd door een handgeschreven gedicht (1 p.).
 - 22 M. Beerten, art. cit. (vt 21).
 - 23 E. Van Itterbeek (ed.), *Wij zullen u niet zien, lichtende vrede* (met een vertaling

- in het Frans), Brugge: Orion, 1976, 194 p. Cf. het relaas van dezelfde: "Zijn noord en zuid water en vuur?", in: *Kultuurleven* (Leuven), 44ste jg. n° 3, maart-april 1977, p. 285-289; ook de 2 slotpagina's van de bio-bibliografie in: *Oostland*, art. cit. (vt 21).
- 24 M. Beerten, "Hoe kwam ik tot mijn ballade Vrouw Griese?", in: *Appel. Drie-maandelijks literair tijdschrift* (Sint-Truiden; cf. vt 22), 13de jg. n° 1, maart 1988, p. 18-21; herdrukt in Beertens antwoord in *Oostland* (vt 21). Cf. *De Standaard* (Brussel), 19 maart 1988.
 - 25 Cf. telefonisch onderhoud van 29 april 2005.
 - 26 A. De Roover, "Belangrijk en onbelangrijk", in: *De Tafelronde* (Antwerpen), 1ste jg. n° 8, aug.-sept. 1953, p. 454-460; cf. p. 457.
 - 27 Het tijdschrift *Appel*, een initiatief van de romanist en atheneumleraar Guido Wulms (1938-1999), verscheen van 1976 tot 1999 (24 volledige jaargangen) en publiceerde uitsluitend werk van nog niet erkende, *alias* geconsacreerde letterkundigen, zoals bijvoorbeeld Erik Spinoy (°1960). In 2000 volgde nog een extra-nummer zonder vermelding van jaargang en *Jubileum* betiteld; in die afsluitende aflevering, cf. p. 8-10: Marleen Wulms, "Beknopte historiek van Appel".
 - 28 Het lijstje in *Oostland* (art. cit., vt 21) registreert meerdere anthologieën.
 - 29 Cf. Rob. Savelberg, "Verjaagd, verkracht, vergeten. De ellende van de verdreven Duitsers wordt maar moeizaam erkend", in: *De Standaard* (Brussel), 30 april – 1 mei 2005, katern 'Trottoir', p. 12-13.

Professoren over BHV: verkeerd beoordeeld

Dr Geert Van Cleemput

Drie professoren (Kris Deschouwer, Marc Hooghe en Johan Vande Lanotte) verklaren in *De Standaard* (12 mei 2005) dat de Vlamingen verkeerd gespeeld hebben in het dossier Brussel-Halle-Vilvoorde. Dat de Vlamingen verkeerd gespeeld hebben, is duidelijk. Maar ze maakten niet de fouten die de professoren beweren.

De belangrijkste Vlaamse fout: onderhandelen over BHV

Volgens Deschouwer is het "een misvatting dat de splitsing door het federale parlement kan geregeld worden met een gewone (Vlaamse) meerderheid." Dat vindt hij een magere invulling van de democratie omdat op die wijze (etnische) minderheden niet gerespecteerd zouden worden. Vande Lanotte zou een student buizen die dit zou opperen, omdat de minderheid aan de alarmbel kan trekken.

Deschouwer verwacht "kunnen" in het dossier BHV met zijn bepaalde visie op democratie. Over die visie van democratie later meer. Het spreekt vanzelf dat een Vlaamse meerderheid wel voor de splitsing *kan* stemmen. Vande Lanotte is zelf gebuisd omdat hij moet weten dat artikel 54 van de Grondwet bepaalt dat de alarmbel slechts één keer kan worden ingeroepen voor eenzelfde wetsvoorstel. Stel dat de Franstaligen aan de alarmbel trekken en daarna de regering doen vallen (het eerste impliceert niet noodzakelijk het tweede en *vice-versa*), dan kunnen zij de splitsing geen tweede keer tegenhouden als een zelfbewuste Vlaamse meerderheid zo stemt voor of na de verkiezingen.

Vanuit Vlaams standpunt was het bijzonder dom de Franstaligen niet te dwingen een keuze te maken om al dan niet de alarmbel te gebruiken. Af en toe verkondigden de Franstaligen dat BHV geen belangrijk dossier was, en zeker minder belangrijk dan de sociaal-economische problemen. Men moest zich toch met ernstige zaken bezig houden. Wel, waarom maakte men het de Franstaligen gemakkelijk door hen niet voor hun verantwoordelijkheid te plaatsen?

Dat had een duidelijk signaal gegeven aan de Vlaamse bevolking dat de Franstaligen niet bereid zijn de Grondwet na te leven. Het had de Vlaamse partijen ook bespaard als kleuters de zwarte piet naar elkaar door te spelen.

De professoren vermelden de twee belangrijkste redenen van de Vlaamse nederlaag niet. Verhofstadt wilde te allen prijze eerste minister blijven, zelfs ten koste van een minimum aan geloofwaardigheid van zijn eigen partij. Bovendien vreesden VLD en SP.a dat zij rake electorale klappen zouden krijgen; dus waren verkiezingen voor hen uitgesloten. De Franstaligen wisten dat ook. Hun frontvorming was niet moeilijk omdat zij wisten dat er zeker geen Vlaams front zou zijn. Deze regering mocht van de Vlaamse regeringspartners niet vallen. Die hadden daar alles voor over, ook woordbreuk over BHV.

Met de instemming van Deschouwer en Hooghe gaven VLD en SP.a-Spirit de machtspositie van de Vlamingen zo maar uit handen zodra ze toegaven dat er moest onderhandeld worden. Zij stapten daarmee volledig in de Belgische logica. In die logica is het voortbestaan van België het hoofddoel. Het belang van Vlaanderen (en in principe ook het belang van Wallonië, hoewel dit laatste belang nog steeds nauw verbonden is met de staat België, zoals die nu bestaat) is in die logica niet relevant. Beide partijen moeten zich goed (of even slecht) voelen bij een communautair compromis: er mag geen "overwinnaar" zijn. Men vertrekt hier van het standpunt dat beide posities evenveel verdienen hebben en dat men dan maar naar een compromis moet zoeken. Als beide partijen zich moeten kunnen vinden in een compromis, dan versterk je de positie van de Franstaligen.

De drie professoren slaan daarmee de wapens uit de handen van de Vlamingen. België is geen onbeschreven blad. De huidige toestand is niet neutraal. België is gebouwd ter bevordering van het Frans-talig belang. De Franstaligen hebben nog steeds heel wat meer macht in dit land dan waarop zij met hun getal democratisch recht hebben. De staatshervorming is een proces met vallen en opstaan waarbij de Vlamingen die voorrechten proberen af te schaffen. In dat proces worden de Vlamingen fundamenteel verzwakt door de grendelgrondwet van 1970, die de Vlaamse democratische meerderheid aan banden legt op gebied van de communautaire verhoudingen.

Eén van de weinige kwesties waarbij de Vlaamse meerderheid niet aan banden gelegd wordt door die grendelgrondwet, is juist de splitsing van BHV. De Vlaamse onderhandelaars (VLD en SP.a-Spirit)

die vooraf verkondigden dat het onmogelijk was, "hun wil op te dringen" aan de Franstaligen, lieten zich nodeloos ringeloren door de filosofie van de grendelgrondwet. Schrijnend daarbij was dat Bart Somers aan de CD&V (weliswaar terecht) verweet verantwoordelijk te zijn voor de grendelgrondwet die de Vlamingen voor altijd zou dwingen met de Franstaligen te onderhandelen, goed wetende dat BHV juist niet onder die grendelgrondwet viel. Hij stapte daarbij erg gemakkelijk over het feit dat zijn partij, VLD-PVV (maar niet de VU, de partij van zijn vader), en zijn coalitiegenoot SP.a-BSP samen met de CVP mee verantwoordelijk waren voor de grendelgrondwet.

Laat er geen twijfel over bestaan. De belangrijkste fout van de Vlamingen was dat ze luidkeels verkondigden dat er onderhandeld moest worden en dat zij met de fanfare voorop verkondigden dat zij de regering zeker niet zouden laten vallen hierover.

Dit is geen federaal land

Marc Hooghe meent dat we geleerd hebben dat een regeerakkoord enkel zaken mag bevatten waarvoor die regering bevoegd is. Hij vindt dat de mislukking van BHV bewijst dat verschillende meerderheden op federaal en regionaal niveau kunnen werken. Het Belgisch federaal model heeft de test doorstaan.

Het is echter duidelijk dat BHV bewijst dat dit land geen echt federaal land is. De verschillende niveau's zijn te veel verweven. De federale regering blijkt nog altijd sterker te zijn dan de regionale regeringen. Een partij die in beide regeringen zit zal zich niet laten leiden door het belang van de respectieve niveau's maar door het belang van de degenen die de macht in die partij hebben. Bovendien vergeet men te snel dat het akkoord niet enkel de partijen op Vlaams niveau verbond tot een resultaat (en niet louter tot een inspanning), maar ook op het federaal niveau. Dat was ook het contract dat de Vlaamse paarse partijen met de burgemeesters bond.

Niet alleen is dit land geen federatie, maar het heeft ook geen sterke parlementen. Zowel het federale als het Vlaamse parlement lieten zich muilkorven door de respectieve eerste minsters. Dat is meer de fout van die parlementen dan van degenen die het hen vroegen. BHV toont goed aan dat ook op dat niveau het land zwaar ziek is.

Twee aanvaardbare principes?

Volgens Vande Lanotte stonden twee aanvaardbare, maar totaal tegengestelde principes tegenover elkaar. Hij vond het dan ook moeilijk mensen op hun principes aan te vallen. Dit is een bijzonder ernstige toegeving van eigen zwakte. De Franstaligen in de Rand zijn allen immigranten die goed wisten dat ze in een andersstalig gebied kwamen wonen. Er is maar één correcte houding van immigranten in deze situatie: zich aanpassen, namelijk de toepassing van het territorialiteitsbeginsel. Zoals ten overvloede bekend is, passen Vlamingen zich steeds aan aan de taal van hun nieuwe land. Franstaligen doen dat zeer dikwijls niet. Maar de Franstaligen zijn, wat Vande Lanotte ook moge beweren, helemaal niet zo'n partijgangers van het personaliteitsbeginsel. Zij passen de faciliteiten op hun grondgebied niet toe. Zij denken er nog niet aan anderstaligen in hun taal te woord te staan. Zij willen enkel van dat principe genieten als het in hun kraam past. Speelt het tegen hen, dan zijn het verstokte territorialisten. Neen, professor Vande Lanotte, de twee principes zijn niet gelijkwaardig. Het ene is het instrument van het imperialisme, het andere het instrument van de ordelijke samenleving.

Inzet misbegrepen?

Volgens Deschouwer gaat haast iedereen voorbij aan de reële inzet en betekenis van BHV. Het maakt deel uit van het fundamentele compromis van de Belgisch federale staat. Deschouwer stelt dat men blind de verkeerde definitie van het probleem BHV door de burgemeesters heeft gevolgd en dat men verkeerdelijk heeft beweerd dat de uitvoering van dat arrest dan vanzelfsprekend heel eenvoudig was. De burgemeesters zouden beweren dat het Arbitragehof de huidige indeling van de kieskringen in strijd acht met de grondwet, omdat de kieskring de indeling van de taalgebieden niet respecteert. Deschouwer zegt niet waar de burgemeesters dat beweren. Zij eisen enkel de uitvoering van het arrest, dat vaststelt dat de uitzonderingsmaatregel voor BHV het gelijkheidsprincipe van de grondwet schendt. Anderzijds is het wel zo, hoewel het Arbitragehof dat niet stelt, dat de gemengde kieskring het principe van afgebakende taalgebieden, in de grondwet verankerd, wel degelijk schendt. De gezamenlijke kieskring BHV is niet zomaar een compromis van de Belgische federale staat. Het is één van de vele instrumenten van de verfransing van Vlaanderen.

Democratie en minderheden

Deschouwer vindt dat een etnische meerderheid haar visie niet mag opdringen aan een minderheid. Dat lijkt een lofwaardige houding. In een (numerieke) democratie heeft een etnische minderheid nooit de hoop een meerderheid te worden. Niet-etnische minderheden hebben altijd de hoop dat zij anderen kunnen overtuigen zodat zij aan een meerderheid geraken, hetgeen hun gehechtheid aan de democratie ondersteunt. Maar Deschouwer ondermijnt zo zijn verdediging van zijn geliefde België. Hij gaat ervan uit dat over alle problemen in een consensus moeten onderhandeld worden. Zelfs een gelegenhedswaarnemer van de Belgische politiek weet dat Vlamingen en Walen over de meeste politieke vraagstukken verschillende opvattingen hebben. Het Belgische systeem verhindert dat bepaalde vraagstukken ooit opgelost geraken, want in Deschouwers visie mag de etnische meerderheid haar visie niet aan de minderheid opdringen. Het spreekt vanzelf dat de etnische meerderheid in België de bestaande staatsstructuur als een hinderpaal ziet voor het verwezenlijken van haar politieke verzuchtingen. Is het democratisch dat een minderheid steeds de wensen van de meerderheid kan verhinderen? Waarom verdient de minderheid (die nog steeds macht put uit haar jarenlange dominantie over de meerderheid) betere garanties dan de meerderheid? Is dit geen travestie van de democratie?

Deschouwer geeft eigenlijk toe dat multi-etnische staatsvormen geen democratie verdragen. De etnische minderheid zal zich altijd te kort gedaan voelen, en de etnische meerderheid zal zich in het consensusmodel dat Deschouwer voorstaat, ook altijd te kort gedaan weten. De oplossing is dat er zo weinig mogelijk etnische minderheden moeten zijn. Geef elke minderheid haar staat, en zeker, geef elke etnische meerderheid haar eigen staat. Ook België verdraagt geen democratie. Elio Di Rupo zei het al: als Vlaanderen zijn democratische meerderheidswil aan Wallonië oplegt, is het gedaan met België. Vreemd dat de Vlamingen nog niet de dezelfde besluit hebben getrokken nu de minderheid haar wil aan de meerderheid oplegt.

Nadat ze de fout hadden gemaakt om toch te onderhandelen over BHV, hadden de Vlamingen nog steeds een sterk wapen in de hand: "Franstaligen, doe wat we vragen of we blazen België op." Zelfs als men zelf niet bereid is België op te blazen, dan toch mag men dat niet aan de tegenpartij melden. Wallonië is vragende partij voor België. De Vlaamse onderhandelaars moeten die Waalse af-

hankelijkheid tot de laatste druppel uitmelken. Nog steeds zijn de Vlamingen doodsbang voor hun eigen macht. Over de taalgrens neemt men ons terecht niet ernstig. Het is vreemd dat de professoren met geen woord over deze Vlaamse machtspositie reppen. Met die houding blijven de transfers voor eeuwig bestaan, komt er nooit een jeugdsanctierecht, komt er geen ernstig debat over de vergrijzing, de sociale zekerheid en de gezondheidszorg. Met die houding blijven de fundamentele onrechtvaardigheden die de Belgische staat schragen, overeind.

BHV gaat niet enkel over een kieskring. Het gaat over democratie, over de verhoudingen tussen Vlamingen en Walen, over het omgaan met macht, over het gegeven woord, over de geloofwaardigheid van politici. Het is niet probleem nummer 177; het is probleem nummer 1 in dit land.

Het cordon sanitaire verlamt de Vlaamse meerderheid

Door de beslissing van CD&V om het cordon sanitaire aan te houden, is het kartel gedoemd om met de partijen die het Vlaams regeerakkoord geschonden hebben, samen te werken. Het *cordon* is de garantie voor VLD en SP.a. Zij konden met "gerust" geweten het akkoord schenden omdat zij wisten dat zij niet de ultieme straf zouden moeten ondergaan. Het kartel overweegt best of die strategie nog langer houdbaar is. Het spreekt vanzelf dat de huidige VB-leiding niet geïnteresseerd is in regeringsdeelname, maar het *cordon* maakt het hen gemakkelijk om in hun luie zetel te blijven zitten. Het VB zal ongetwijfeld ook de meeste electorale vruchten plukken van de BHV-afgang. Toch denken Vlaams-nationalisten in het VB er best over na dat BHV onder meer niet gesplitst is omdat zij het de andere partijen gemakkelijk blijven maken om het *cordon* aan te houden. Het wordt tijd voor een nieuwe lente en een nieuw geluid op alle fronten.

Europese Grondwet afgewezen, een kritische terugblik

Prof. Dr S.W. Couwenberg

Van nationaal naar interdependent staatstype

Het einde van de Tweede Wereldoorlog luidt een nieuwe staatkundige ontwikkelingsfase in. De soevereine nationale staat als uitvloeisel van de nationalisatie en democratisering van de staatsmacht sinds de democratische revoluties der achttiende eeuw verandert van karakter doordat hij steeds meer verweven raakt met zijn internationale omgeving en alleen nog toekomst heeft als onderdeel van een rijke verscheidenheid van statenverbindingen van intergouvernementele of min of meer federale aard. Staatsgrenzen worden bovendien doorkruist door allerlei vormen van transnationale regionale samenwerking en boeten mede daardoor in aan betekenis. Zodoende ontstaat een nieuwe politieke wereldstructuur met elkaar overlappende bevoegdheden en loyaliteiten en groeiende interdependentie tussen intern-nationale en internationale ontwikkelingen en problemen. De soevereine territoriaal begrensde staat maakt daardoor plaats voor een nieuw interdependent en beperkt soeverein staatstype.¹ De Europese integratie loopt voorop in dit staatkundige veranderingsproces. Dat proces is vooralsnog uitmondend in een ingewikkelde staatkundige structuur waarin confederale (verdragsbasis, intergouvernementele organen) en federale elementen (directe werking en voorrang van de Europese rechtsorde, zelfstandige Europese instellingen) hand in hand gaan.

Het is een structuur die uitgaat van democratische beginselen en alleen democratisch functionerende staten als lidstaat toelaat, maar zelf een structureel democratisch tekort vertoont; een tekort dat alleen opgeheven kan worden als duidelijk gekozen wordt tussen een confederaal of federaal georganiseerd Europa. Die keuze is jarenlang ontweken door onderlinge verdeeldheid. Twee richtingen staan duidelijk tegenover elkaar: een politiek-strategische die op die vraag een duidelijk antwoord nodig acht, en een pragmatische die haar uit de weg gaat en prioriteit geeft aan stapsgewijze voortgang

van het integratieproces zonder klaarheid te scheppen over de vraag waarop dat proces uiteindelijk gericht is. Die laatste benadering heeft tot nu toe het gelijk aan haar kant gehad. Zodoende is veel bereikt wat alleen op die manier te realiseren was.

Het grootste probleem in het proces van Europese eenwording, zo merkte de bekende Amerikaanse politicoloog Stanley Hoffmann niettemin al in 1966 op,² is sinds vele jaren het creëren van consensus over de structuur, het doel en de rol van Europa in de wereld. Met de economische en monetaire eenwording binnen bereik en met het oog op de noodzaak de structuur en functionering van de EU aan te passen aan verdere uitbreiding van de EU is de afgelopen jaren van verschillende kanten—ook door de vorige voorzitter van de Europese Commissie, Romano Prodi³—erop aan gedrongen het debat over doel en structuur van de EU niet langer uit te stellen. De EU krijgt met zoveel uitdagingen te maken (de consolidatie van de monetaire unie, de oostelijke uitbreiding, de ontwikkeling van een Europees buitenlands en veiligheidsbeleid zoals beoogd in het verdrag van Maastricht) dat het zeer de vraag is of de huidige structuur dat alles nog op adequate wijze politiek verwerken kan. Er werden zelfs doemscenario's in het vooruitzicht gesteld als de EU te dien aanzien niet voldoende toegerust zou worden.⁴ Door de EU slagvaardiger, transparanter en democratischer te maken zou de Grondwet het antwoord op die problematiek moeten worden. In de referenda in Frankrijk en Nederland is dat antwoord echter afgewezen. Wat was de achtergrond daarvan en hoe sterk zijn de argumenten van de neen-campagne? Welke conclusies vallen uit de uitslag van die referenda te trekken? En hoe moet het nu verder met de Europese integratie? Dat zijn de vragen die we na die referenda onder ogen moeten zien.

Achtergrond afwijzing

Wat de eerste vraag betreft, is ter verklaring opnieuw gewezen op de kloof tussen politieke elites en het volk aan de basis. In beide landen bleek het politieke establishment als voorstander van deze nieuwe verdere stap in het integratieproces te zeer vervreemd geraakt te zijn van zijn electorale achterban. In Nederland is dat zelfs nog meer het geval dan in Frankrijk. Hier is het integratieproces sinds dat in de jaren vijftig op gang kwam, een exclusief eliteproject gebleven. Kiezers zijn daar nimmer actief bij betrokken geraakt. Wel is daarop in verkiezingsprogramma's plichtmatig de nodige aandacht geschonken, maar de stappen voorwaarts in

dat proces zijn hier nooit tot inzet van brede politieke discussie en strijd gemaakt—in tegenstelling tot Frankrijk waar meerdere referenda over verdere progressie gehouden zijn. Bij verkiezingen voor het Europees Parlement was de voortgang van die eenwording ook nimmer echt inzet van politieke controverse. De uitslag ervan werd voornamelijk bepaald door nationale scheidslijnen en machtsverhoudingen. De elitaire consensus over Europese eenwording stond derhalve nooit echt ter discussie. De legitimatie ervan is jarenlang hoofdzakelijk gezocht in de vruchten ervan, zoals vrede, economische groei, welvaart en dergelijke, maar met die bron van legitimatie, waarop in de ja-campagne sterk gehamerd werd, kan niet langer volstaan worden.

De kloof tussen gevestigde politieke elites en burgers die hier in de Fortuyn-revolte al scherp aan de dag is getreden, kwam bij dit referendum opnieuw op saillante wijze aan de oppervlakte. Wat daarbij opviel was dat tegenstanders van de Grondwet niet zoals Fortuyn op één lijn gesteld werden met het rechtse populisme in Europa, hoewel hun eurosceptische bezwaren tegen die Grondwet in veel gevallen parallel lopen met die van dat rechtse populisme. Bovendien hebben zij—de SP voorop—op hun beurt eveneens systematisch het wantrouwen geëxploiteerd van het volk tegen politieke elites die teveel hun eigen gang gaan. En dat wordt tot de essentie van rechts populisme gerekend.⁵ Voor een nieuwe opstand der burgers als reactie op het voortdurende Europese eliteproject, dat van zijn ankers in de bevolking dreigt los te raken, is overigens al gewaarschuwd in het zomernummer 2004 van *Christen-democratische verkenningen*. Dat project werd daarin zelfs geassocieerd met de bouw van een nieuwe toren van Babel.⁶

Evenals de Fortuyn-revolte valt die nieuwe rebellie tegen politieke elites te interpreteren als een nieuwe uiting van protest tegen onze diepgewortelde regententraditie. Die leidt er namelijk toe dat het volk op zo groot mogelijke afstand gehouden wordt van politieke besluitvorming. Vandaar dat het referendum als democratisch instrument hier zolang tegengehouden is met het bekende en weinig geloofwaardige argument dat dit onverenigbaar zou zijn met de principes van de representatieve democratie.⁷ Vandaar ook dat Europese integratie zolang een exclusief eliteproject gebleven is dat achter de schermen gestuurd werd door een technocratische elite (de zogenaamde comitologie) die er jarenlang heel effectief in geslaagd is controversiële kwesties zoveel mogelijk te reduceren tot technische kwesties en zodoende te depolitiseren. Tegen deze goed afgeschermd en zich sluipenderwijs voltrekkende integratie is nu duidelijk protest aangetekend. Hoe oningewijd velen ook waren in

de kabbalistiek van het Europese integratieproces, niettemin heeft men haarscherp gevoeld dat de sekte der Eurocraten met deze Grondwet een brug te ver gegokt had, zo merkt René Cuperus, medewerker van de sociaal-democratische Wiardi Beckman Stichting, in dit verband op ter verklaring van de afwijzing. "Ik heb neen gestemd", zo verklaarde een student, "omdat dit de eerste keer was dat ik het gevoel had dat ik iets over Europa te zeggen had en daarop echt invloed kon uitoefenen. Had ik ja gestemd, dan had ik die invloed meteen weer uit handen gegeven. Maar nu na dit neen moeten ze met ons rekening houden voordat ze verder kunnen gaan met Europa." Die overweging zit waarschijnlijk achter veel neen-stemmen.

Daarnaast heeft nog een aantal andere factoren meegespeeld. Een van de belangrijkste, zo valt uit tal van commentaren op te maken, is de onevenredig hoge financiële bijdrage van Nederland aan de EU: jaarlijks vijf miljard, dat wil zeggen per persoon netto honderdtachtig euro. Dat is de erfenis van de EU-top in Edinburgh in 1992. Nederland is daarmee toen opgescheept met medewerking van premier Lubbers en minister van Financiën Kok. Die deden dat in de hoop dat deze geste de geesten in de EU rijp zou maken voor een voorzitterschap van Lubbers van de Europese Commissie. Hoewel dit tegenargument op zichzelf hout snijdt, heeft het met de Grondwet zelf niets te maken. Dat gold wel voor een aantal specifieke bezwaren tegen onderdelen van de Grondwet die geuit werden in de tamelijk naïeve veronderstelling dat die via heronderhandelingen wel uit de weg te ruimen zouden zijn. In de samenvatting van de Referendumcommissie zijn overigens nieuwe onderhandelingen wel aangekondigd als een lidstaat de Grondwet zou verwerpen. Last but not least klonk in de neen-campagne en achter de afwijzing van de Grondwet behalve irritatie rond de invoering van de euro een defensief-nationalistische gezindheid (*Nederland eerst!*) en een zeker ethnocentrisme door die in Frankrijk niets nieuws zijn, maar in Nederland haaks staan op onze internationalistische traditie. Het is, lijkt me, een reactie op de steeds voelbaarder effecten van globalisering, Europese integratie en het steeds multi-etnischer worden van onze samenleving.

Op weg naar een Europese superstaat?

In de argumenten van de neen-campagne kwam die afweerhouding duidelijk tot uiting. Zo werd van vele kanten gevreesd dat we met die Grondwet op weg zouden zijn naar een superstaat. Ja,

zo betoogde de econoom Flip de Kam ter ondersteuning van zijn neen-stem, die superstaat hebben we allang.⁸ De vice-president van de Raad van State Herman Tjeenk Willink wekte die misvatting zelf in de hand bij de presentatie van het jaarverslag van dit Hoge College.⁹ Onze staatsinstellingen—wetgevende, uitvoerende en rechterlijke macht—, zo merkte hij daarbij op, zijn geen nationale maar steeds meer Europese instellingen. Eerder had zich in die geest al de staatsrechtgeleerde Damiaan Meuwissen¹⁰ uitgelaten. We zijn, zo betoogt hij, allang deel van een groeiend Europees staatsverband.

De term Grondwet was ook een van de tegenargumenten ter ondersteuning van die vrees. Die term is inderdaad ongelukkig gekozen. Het gaat veeleer om een constitutioneel verdrag zoals bijvoorbeeld het VN-Handvest dat ook is. Er leefde voorts de angst dat de Europese Grondwet—ik houd mij nu maar aan dit gangbaar geworden spraakgebruik—ten koste zou gaan van onze Nederlandse Grondwet. Want twee Grondwetten naast elkaar, zo werd beweerd, dat kan toch niet. Dat kan natuurlijk wel, zoals federale staten sinds lang aantonen. Afgezien hiervan is die plotselinge koestering van de eigen Grondwet niet erg geloofwaardig. Van veel belangstelling voor en betrokkenheid daarbij is in het verleden heel weinig gebleken. In politiek en juridisch opzicht is onze Grondwet niet veel meer dan een weinig gekend muurbloempje gebleven¹¹ of zoals de politoloog Joop van den Berg¹² haar onlangs weinig complimenteus getypeerd heeft een juristenbreiwerkje waar de bevolking nauwelijks enige binding mee heeft. Bij de invoering van de nieuwe Grondwet van 1983 heeft die bevolking daar ook nauwelijks iets van gemerkt, hoewel de invoering ervan formeel aan haar onderdeel onderworpen is geweest.

Verkiezingen als uitvloeisel van de invoering van een nieuwe of wijziging van de bestaande Grondwet worden hier namelijk volledig overschaduwd door de politieke inzet van periodieke Kamerverkiezingen waarmee zij sinds lang gecombineerd plegen te worden.

De voorrang van het Europese recht—ook een van de tegenargumenten ter ondersteuning van de vrees voor een Europese superstaat—geldt allang. En daar verandert niets aan met de afwijzing van de Grondwet. Die voorrang geldt krachtens jurisprudentie van het Europese Hof van Justitie en vindt nu in de Grondwet formeel bevestiging. Zij ligt ook geheel in de lijn van onze naoorlogse rechtsontwikkeling. Sinds de Grondwetsherziening van 1953/1954 geeft ons land namelijk voorrang aan algemene bepalingen van internationale verdragen en besluiten van volkenrechtelijke organisaties (artikel 94 Grondwet). We ervaren dat als een positieve stap op

weg naar een goed functionerende internationale rechtsorde, maar niet per se als een te duchten stap op weg naar staatsvorming op supranationaal niveau.

In dit verband is ook de positie van het Europese Hof van Justitie ter discussie gesteld. Met de Grondwet zou dat nu een constitutioneel hof worden.¹³ Maar ook dat is niets nieuws evenmin als de onderwerping van de lidstaten aan de uitspraken van dat Hof. Docent Europees recht aan de Vrije Universiteit Rachid Abdullah Khan¹⁴ verklaarde zich tegen de Grondwet omdat die de politieke rol van dat Hof bevestigt en zelfs versterkt door daarin het Handvest van de Grondrechten van de EU op te nemen. Inherent aan de positie van zo'n Hof is echter dat het in zekere mate een politieke rol speelt bij de interpretatie van het recht in kwestie zoals ook blijkt bij de benoeming van de rechters. De Tocqueville heeft het politieke karakter van constitutionele rechtspraak al in zijn *De la démocratie en Amérique* (1ste dl, 1835) gesignaleerd en dat heel positief beoordeeld. Dat het Hof de liberalisering van de Europese markt met zijn uitspraken bevestigt en ondersteunt vloeit voort uit zijn opdracht. Als men daar tegen is, moet men het hele integratieproject van de hand wijzen.

Zelfs een federale opzet van de EU impliceert niet *per se* het ontstaan van een Europese superstaat, mits we kiezen voor een lichte Europese federatie zoals de Duitse regering die enkele jaren geleden heeft voorgesteld, te weten een nevenschikking en dus een gelijkwaardige positie van het centrale gezag (de bond) en de deelstaten die ieder in hun respectievelijke bevoegdheidssferen soeverein zijn ('competitive federalism'). In plaats van een superstaat ontstaat zodoende een federatie van natiestaten, die gebaseerd is op gedeelde soevereiniteit en een heldere 'Kompetenz-Katalog', zoals we die tot op zekere hoogte ook in de Europese Grondwet aantreffen, dat wil zeggen een duidelijke bepaling van exclusief-Europese, nationale en gedeelde bevoegdheden. In de huidige context zien we het omgekeerde: taken en bevoegdheden zijn in wisselende mate zowel Europees als nationaal met als gevolg een toenemende vervlechting van nationaal en Europees beleid.¹⁵

De extra subsidiariteitstoets in de vorm van de 'gele kaart' die nationale parlementen de Europese Commissie kunnen geven als die komt met voorstellen die zij in strijd achten met het beginsel van de subsidiariteit, is in de neen-campagne van veel kanten eveneens ter discussie gesteld als waarborg tegen onnodige Europese regelgeving. Die toets stelt inderdaad minder voor dan voorstanders betoogden. Tweede Kamer-voorzitter Weisglas zint nu op een voorstel dat nationale parlementen in staat stelt met een 'rode

kaart' ongewenste regelgeving te blokkeren. Eerder werd in dit verband gepleit voor een tweekamerstelsel op Europees niveau met naast een volkskamer een vertegenwoordiging van de nationale parlementen ter bewaking van het subsidiariteitsbeginsel als Europees grondbeginsel.¹⁶

In het licht van dit alles is derhalve de argumentatie dat we met deze Grondwet op weg zouden zijn naar een Europese superstaat, sterk overdreven. Essentieel voor een staat is het monopolie van (het gebruik van) geweldsmiddelen. En dat monopolie ligt nog altijd bij de lidstaten van de EU. Op het gebied van buitenlandse politiek en defensie behouden de lidstaten het laatste woord. Ook in dit als Grondwet gepresenteerde constitutionele verdrag blijft de EU een constitutionele mengvorm waarin intergouvernementele elementen zelfs versterkt worden. De Europese Raad van regeringsleiders wordt daarin namelijk opgewaardeerd tot een formele Europese instelling met een vaste voorzitter die de Raad van Ministers bindende aanwijzingen kan geven. Bij dit alles komt nog dat Frankrijk sinds president De Gaulle niet verder wil gaan dan een Europa der vaderlanden, dus een confederaal verbond van natiestaten. En dat geldt eveneens voor Engeland, Denemarken, Zweden en de nieuwe lidstaten in Midden- en Oost-Europa en ook voor ons eigen land sinds het met zijn jarenlang gekoesterde obligate federalisme een blauwtje gelopen heeft, toen het als voorzitter van de EU bij het sluiten van het Verdrag van Maastricht verder wilde gaan op de integratieweg dan andere lidstaten toestonden.

Overheersing door grote lidstaten

In de neen-campagne klonk ook de angst door voor verdere marginalisering van onze politieke invloed en overheersing door de grote lidstaten. Die angst is op zichzelf niet ongegrond. In de Grondwet wordt gebroken met het huidige stelsysteem in de Raad van Ministers. Het Nederlandse stemgewicht loopt daardoor terug van 4% naar 3,5%. Feit is ook dat nog vóór de ondertekening van de Grondwet de vijf grootste lidstaten een groep apart gevormd hebben (de G5) als een soort directoraat dat er op uit lijkt ze zijn de Europese besluitvorming in goede, dat wil zeggen eigen banen te leiden.

Die teruglopende politieke invloed in een zich verder uitbreidende EU kunnen we compenseren door niet alleen wisselende allianties te sluiten met gelijkgestemde lidstaten, maar nog meer door een

regionale coalitie te vormen met onze Benelux-partners. Nu de huidige Benelux Economische Unie geheel of grotendeels achterhaald is door de Europese integratie en het Verdrag van 1958 waarin die Unie is ingesteld in 2008 afloopt, moeten we gaan nadenken over de toekomst van de Benelux. Een van de opties waarvoor onlangs door een Nederlands-Vlaams initiatiefcomité gepleit is¹⁷, is de vorming van een Benelux Politieke Unie die in principe als politieke eenheid in de EU kan optreden en als zodanig een stemgewicht krijgt, vergelijkbaar met grote lidstaten in de EU. In Nederland bestaat vooralsnog weinig interesse voor die optie. Wat daarbij vooral in de weg zit, is de sterk Angelsaksische oriëntatie aan Nederlandse en de meer continentaal-Europese aan Belgische zijde.

Democratisch en sociaal tekort

In het debat over de Europese Grondwet speelde ook het democratische tekort van de EU een grote rol in de neen-campagne. In die Grondwet wordt dat wel enigszins verminderd, maar niet opgeheven. Voor een aantal critici was dat een of zelfs de voornaamste reden om tegen de Grondwet te stemmen. Een van hen, Volkskrant-columnist Ronald Plasterk¹⁸, verlangde zelfs een nieuwe Grondwet op Europees niveau, die kiezers meer invloed zou geven dan onze Grondwet. Via Europese verkiezingen, zo stelde hij, moeten we als kiezers in staat gesteld worden de politieke kleur van de Europese Commissie als regeringsinstantie te bepalen. Afgezien van het feit dat die Commissie in de EU als constitutionele mengvorm zoals eerder toegelicht niet de status van regeringsinstantie kan claimen—die krijgt ze pas in een federale opzet—, is het voor kiezers in ons land nog altijd niet mogelijk de politieke kleur van hun regering te bepalen. Dat te veranderen is juist een van de actiepunten van het politieke vernieuwingsstreven sinds de jaren zestig. En daarvoor heeft Plasterk nooit veel belangstelling getoond.

Dat veel gesignaleerde democratische tekort van de EU valt moeilijk op te heffen zolang we niet duidelijk kiezen voor een primair intergouvernementeel, dus confederaal Europa waarin volkssoevereiniteit als democratisch grondbeginsel primair op nationaal niveau gestalte krijgt of een federaal Europa waarin dat primair op Europees niveau gebeurt. Dat laatste kan echter niet, zo werd in dit debat gesteld, want er is geen Europees volk waarop een Europese democratie gebouwd kan worden. Daarom is het Europees Parlement ook geen echt parlement.¹⁹ Het is een standpunt dat al eerder vertolkt is door de bekende Duits-Britse socioloog Ralf

Dahrendorf.²⁰ Volkssoevereiniteit is in zijn ogen onlosmakelijk verbonden met de natiestaat. Op Europees niveau is goed bestuur in rechtstatelijke zin het hoogst bereikbare, zo vindt hij. Ook de filosoof Ad Verbrugge²¹ ontkent het bestaan van een Europees volk en een daarmee samenhangend gemeenschapsgevoel dat kan dienen als basis van een Europese democratie. Het Europese burgerschap in de Grondwet is dan ook een leugen, zo vindt hij. Het integratieproces mist een culturele inbedding. Als we volk in etnisch-culturele zin opvatten, is er inderdaad geen Europees volk. In staatkundige zin kan er echter wel degelijk een Europees volk ontstaan als we in de geest van het Europese federalisme uiteindelijk kiezen voor een federaal Europa.²² In de talrijke commentaren op het referendum viel ook een stellingname op tegen meer democratie in Europa.²³ Meer democratie betekent namelijk meer politisering van het Europese integratie- en pacificatieproject en dus minder speelruimte om dat op technocratische wijze verder uit te bouwen. Een standpunt dat eerder al vertolkt is door Clingendael-expert Jan Rood.²⁴ Inherent aan het integratieproces is een exercitie in depolitisering. In pogingen besluitvorming op Europees niveau te democratiseren ziet hij slechts uitingen van illusiepolitiek. Versterking van de democratische legitimiteit van Europese besluitvorming moeten we, zo betoogt hij, voornamelijk zoeken op nationaal niveau. Maar veel perspectief ziet hij daarin niet meer. Staatssecretaris van Buitenlandse Zaken Nicolaï houdt niettemin vol dat de natiestaat ook in de EU nog steeds het kader bij uitstek is waarin democratie tot gelding gebracht wordt.²⁵

Behalve een democratisch tekort werd in Frankrijk en Nederland ook een sociaal tekort in stelling gebracht als argument tegen de Grondwet. Dat tekort werd toegeschreven aan de neoliberale oriëntatie ervan met vrije marktwerking als opperste norm. Zelfs het Zuidafrikaanse tijdschrift 'Die Vrije Afrikaan' riep op die grond op tegen de Grondwet te stemmen. Het is niet alleen in het belang van Europa, maar ook in dat van de mondiale Noord-Zuid verhouding om deze Grondwet met zijn blind geloof in marktwerking te verwerpen, aldus deze stem uit Zuid-Afrika. Maar zo blind is dat geloof toch niet. De grote opgave waar we in Europa nu voor staan, is hoe in het licht van de wereldwijde concurrentieslag een betaalbaar evenwicht te realiseren tussen vrije marktwerking en sociale rechtvaardigheid. De Grondwet biedt daartoe met expliciete erkenning van essentiële sociale grondrechten²⁶ voldoende aanknopingspunten. Vandaar dat PvdA en Groen Links evenals de Europese vakbeweging zich vóór die Grondwet hebben uitgesproken. Van Groen Linkse zijde²⁷ interpreteert men de afwijzing van de Grondwet door vooral linkse kiezers—bij de PvdA-achterban

liefst 58%—nu als uiting van de behoefte aan minder Europese inmenging, met name minder Europese dwang tot liberalisering en marktwerking, met name vrijwaring van de publieke dienstverlening van marktwerking en stopzetting van de onderlinge fiscale concurrentie met steeds lagere belastingen voor het bedrijfsleven als gevolg. Stopzetting daarvan vereist echter juist meer Europese politieke aansturing evenals dat het geval is met terugdringing van het sociale tekort.

Hoe nu verder?

Behalve een vertrouwensbreuk tussen politieke elite en burgers die geheeld moet worden, hebben we na de mislukking van de EU-top in Brussel over de Europese meerjarenbegroting bovendien te maken met een vertrouwenscrisis binnen de Unie, dus tussen de lidstaten onderling. Voorlopig zit de voortgang van het integratieproces in het slop en is daarom besloten tot een periode van reflectie over de toekomst van de EU.

De conclusie die uit het succes van de neen-campagne in Nederland te trekken valt—een succes dat mede te danken was aan het povere en sterk defensieve tegenspel van de ja-campagne, in het bijzonder van het kabinet Balkenende—is dat er onder de burgers thans een duidelijke voorkeur is voor een beperkte intergouvernementele samenwerking die niet veel verder gaat dan een gemeenschappelijke Europese markt en dus een onomwonden afwijzing van wat naar een politieke unie tendeert. De vraag is echter of de nu bereikte economische en monetaire unie in Europa op den duur naar behoren kan functioneren zonder de nodige politieke aansturing, dus zonder een politieke unie die de functionering van het Europese marktmechanisme controleert en zonodig corrigeert. Leidt dat niet tot een ongeremde beleidsconcurrentie zoals we nu al zien op fiscaal terrein en op dat van het asiel- en immigratiebeleid?²⁸ De geschiedenis leert vooralsnog, dat monetaire unies wier functioneren niet ondersteund wordt door een politieke unie, zich op den duur niet kunnen handhaven. Wij zijn veroordeeld tot meer politieke samenwerking in fiscaal en sociaal opzicht als we de monetaire unie en dus de euro op den duur willen behouden, is ook het oordeel van de bekende Belgische econoom Paul de Grauwe.²⁹ Met het oog daarop heeft de Belgische minister van Buitenlandse Zaken Karel De Gucht onlangs een lans gebroken voor invoering van een Europese belasting. En Groen Links in het Europees Parlement heeft dat al concreet

ingevuld met een pleidooi voor een Europese heffing op bedrijfs-winsten. Een politieke unie is bovendien onontbeerlijk, wil Europa in de internationale politiek als serieuze politieke machtsfactor een eigen rol spelen.

Als reactie op de uitslag van het referendum hebben de Tweede Kamer en het kabinet besloten tot een brede maatschappelijke discussie over Europa om zodoende het vertrouwen van burgers in de Europese samenwerking te herstellen. In dat proces kunnen geen grote stappen meer gedaan worden zonder die burgers daarbij te betrekken, is nu vrij algemeen geconcludeerd. Dat betekent wel verdere beperking van de speelruimte van het toch al zo complexe Europese speelveld. Dankzij het referendum over de Europese Grondwet is de waardering van de gevestigde politiek voor het referendum als democratisch instrument in Nederland plotsklaps ongelooflijk omhoog geschoten. Dat heeft ertoe geleid dat nu voor de derde maal—deze keer van de zijde van de PvdA en Groen Links—een initiatief-wetsvoorstel voor een bindend correctief referendum ingediend is. De belangstelling voor Europa die door het referendum gewekt is ziet de gevestigde politiek zelfs als het grote winstpunt van deze die politiek zo ontluisterende volksraadpleging, die met recht als een van de grootste inschattingfouten uit onze politieke geschiedenis valt aan te merken³⁰ en waarvan het effect nog lang zal nawerken. Hoe te verklaren dat de gevestigde politiek die het publieke debat over Europa zolang verwaarloosd heeft en kritiek op allerlei beleidseffecten zo graag afschoof op de anonieme Brusselse bureaucratie, plotsklaps zelf zonder serieuze voorbereiding een nationaal referendum organiseert over een zo complexe materie als de Europese Grondwet, terwijl diezelfde politiek sinds de jaren zestig zich met hand en tand verzet heeft tegen invoering van een door burgers geïnitieerd referendum op nationaal niveau zoals dat in de jaren tachtig op goede gronden bepleit is door de eerder genoemde staatscommissie-Biesheuvel? Dat valt toch moeilijk uit te leggen. Ironisch genoeg lanceerde de Europese Commissie een week na het Nederlandse referendum onder de titel 'Burgers voor Europa' een programma dat er in de periode 2007–2013 voor moet zorgen dat de kloof tussen de EU en de burgers gedicht wordt.

Volgens PvdA-leider Bos³¹ moet er nu een duidelijke visie op het einddoel van het integratieproces komen. Ondanks grote verdeeldheid daarover is er langzamerhand dringend behoefte aan meer helderheid over het te verwachten en gewenste Europese samenwerkingspotentieel zowel wat de uitbreiding als wat de verdieping van het integratieproces betreft. Inzake uitbreiding, merkte de bekende Franse filosoof Bernard-Henri Levy evenals de Britse schrij-

ver George Steiner³² op dat Europa geen geografisch gegeven is, maar een Idee. Daarover bestaat echter onvoldoende helderheid als maatstaf voor de vraag hoever we met die uitbreiding kunnen gaan. Bij ontstentenis van consensus over een ondubbelzinnig criterium ter beantwoording van de vraag of een land al of niet als Europees valt aan te merken, volgt men in feite al jarenlang een pragmatische benadering inzake de grenzen van Europa. Met de politieke en economische criteria die daarbij gehanteerd worden valt aan verdergaande uitbreiding, inclusief die naar Turkije, op zichzelf niet te ontkomen. Waar die uitbreiding dient te stoppen is uiteindelijk een kwestie van politieke keuze.³³

Bij verdere uitbreiding zal de EU waarschijnlijk verwateren tot niet veel meer dan een Europese vrije markt. Sinds Engeland lid is van de EU, reikt de Britse ambitie ook niet verder dan dat. Wel ontkende de Britse premier Blair dat als gepassioneerd pro-Europeaan in een recente rede voor het Europees Parlement. Maar met de uitbreiding moeten we gewoon doorgaan, vindt Blair. Dat is zeker in het Britse en Amerikaanse belang dat hij daarbij op het oog heeft—maar kan de EU in die situatie echt meer worden dan een vrije Europese markt? Verdere Europese integratie valt in dat geval slechts te bereiken door de vorming van een Europese kerngroep. Een *'coalition of the willing'* gaat verder op de integratieweg en vormt zodoende een kern-Europa met een eigen verdrag en eigen politieke organen terwijl de rest volstaat met het plukken van de vruchten van de gemeenschappelijke Europese markt. Van Duitse zijde is een dergelijke kopgroep al eens voorgesteld, maar daar is men spoedig van teruggekomen vanwege de bezwaren waarop dat voorstel stuitte.³⁴ In de huidige vertroebelde situatie zal dat idee op nog meer bezwaren stuiten, al wordt het van meerdere kanten toch weer geopperd. De eurozone zou daarbij het voortouw moeten nemen.³⁵ Omdat Engeland verdere integratie blokkeert is men hiermee derhalve uit op een scheiding der wegen tussen dat land en een continentaal verder geïntegreerd Europa. Of Nederland met zijn Atlantische oriëntatie open staat voor een dergelijke scheiding der wegen valt vooralsnog zeer te betwijfelen.

De EU moet nu pas op de plaats maken. Maar dat mag niet te lang duren. Want in het licht van de internationale economische en politieke concurrentie van de komende jaren is stilstand ook in dit geval achteruitgang.

- 1 Zie onder anderen S.W. Couwenberg, "Gezag en vrijheid", 1991, p. 18-36. In andere zin B. Tromp, "Het sterven van de staat", *Transaktie*, 1, 1995, p. 73-86. Van een generieke verzwakking van de nationale staat is in Europa geen sprake, meent Tromp.
- 2 F. Hoffmann, "Obstinate or Obsolete? The Fate of the Nation-State and the Case of Western Europe", *Daedalus*, Summer 1966, p. 883-884
- 3 "Prodi wil twijfels over EU-beleid wegnemen", *Europa van morgen*, 21 februari 2001. Zie in dit verband ook J.Q. Th. Rood e.a., "Europa onvoltooid? Beschouwingen over de finaliteit van de Europese integratie." *Clingendael Notitie*, 2001
- 4 Zie M. Brands, "De fragiliteit van het Europese bouwwerk", *Internationale Spectator*, maart 2001
- 5 Zie H. Wansink, *De erfenis van Fortuyn. De Nederlandse democratie na de opstand van de kiezers*, 2004, p. 48. In dezelfde zin R. Cuperus, "'Ik ben uw leider, dus ik volg u...'" De alarmerende lokroep van het populisme", *Ons Erfdeel*, juni 2005
- 6 Zie "De Toren van Europa", *CDV*, zomer 2004
- 7 Zie voor de bestrijding hiervan *Relatie kiezers-beleidsvorming. Referendum en volksinitiatief*, Eindrapport staatscommissie van advies inzake de relatie kiezers-beleidsvorming, 1985, p. 15-16
- 8 F. de Kam, "Voor Europa, tegen de 'Grondwet'", *NRC Handelsblad*, 29 mei 2005
- 9 Zie "Onvrede over EU ook schuld van Den Haag", *NRC Handelsblad*, 21 april 2005
- 10 D.H.M. Meuwissen, "De betekenis van de Grondwet en de Europese Unie", *Civis Mundi*, 3/4, 2003, p. 153
- 11 Zie "De Grondwet als bron van normativiteit en identiteit", *Civis Mundi*, 3 /4, 2003, p. 127 e.v.
- 12 Joop van den Berg, "Onbekommerd nadenken over democratie", *Socialisme en Democratie*, 5, 2005, p. 34
- 13 Zie J. van Rooyen, "Neen! tegen de Grondwet", *Catholica*, mei 2005
- 14 Zie het interview met hem onder de titel "Europese rechters zijn politici in toga", *NRC Handelsblad*, 26 mei 2005
- 15 Zie P. Kapteyn, "Europese Grondwet en ongeremde beleidsconcurrentie", *Internationale Spectator*, mei 2005
- 16 Zie L. Siedintop, "Europese Grondwet is gemiste kans", *NRC Handelsblad*, 10 juli 2003
- 17 Zie S.W. Couwenberg, "Naar een nieuwe Benelux", *Internationale Spectator*, mei 2005
- 18 R. Plasterk, "Tegen", *De Volkskrant*, 20 mei 2005
- 19 Zie W. Derksen, "Eurobraven houden ook niet van EU", *De Volkskrant*, 9 mei 2005
- 20 R. Dahrendorf, *Die Krisen der Demokratie*, 2003. In dezelfde zin J.M. Guéhenno, *Le fin de la démocratie*, 1993
- 21 Zie het interview met hem in "De Toren van Europa", *CDV*, zomernummer 2004, p. 191 e.v.
- 22 Zie D.H.M. Meuwissen, a.w. (noot 10), p. 153
- 23 Zie D.J. van Baar, "Het ontstemde Europa", *HP De Tijd*, 10 juni 2005
- 24 J. Rood, "Europese integratie en democratie", *Vrede en Veiligheid*, 1, 2004, p. 93 ev
- 25 Zie A. Nicolai, "De politiek terug in de politiek. Hoe de Europese Grondwet het Nederlandse EU-beleid dichter bij de burger kan brengen", *Internationale*

Spectator, april 2005, p. 183

- 26 Zie Deel II *Handvest van de Grondrechten van de Unie*, titel 4, *Solidariteit*
- 27 Zie F. Halsema en K. Buitenweg "U wilt toch ook geen Europese supermarkt?", *NRC Handelsblad*, 9 juni 2005
- 28 Zie P. Kapteyn, a.w. (noot 13)
- 29 Zie het interview met hem in *NRC Handelsblad* van 19 juni 2005, getiteld "Zonder samenwerking geen euro"
- 30 In die zin ook M. Hillen, "Nieuwste politiek", *Osmose*, juni 2005
- 31 Zie W. Bos, "Agenda voor een nieuwe progressieve consensus over Europa", *De Volkskrant*, 2 juni 2005
- 32 G. Steiner, "De idee Europa", Tiende Nexus-lezing, 2004
- 33 Zie o.a. M. van Keulen en R. Boudewijn, "Waar houdt 'Europa' op?", *Internationale Spectator*, juli/augustus 2005
- 34 Zie P. Dankert, "Versterkte samenwerking als noodoplossing", *Internationale Spectator*, maart 2001; en J.Q.Th. Rood e.a., *Europa onvoltooid?*, 2001, p. 112-113
- 35 Zie P. Kapteyn, t.a.p (noot 15); en D. Kalf, "Waarom euroland nu het voortouw moet nemen", *Socialisme en Democratie*, 6, 2005

Heeft de leeuw groene nagels?

Lic. Peter van Windekens

De Vlaamse Volksbeweging en het leefmilieu, 1970-1990

De oprichting in Antwerpen van de *Vereeniging tot Behoud van Natuur-en Stedenschoon* in 1910 betekent zowat het officiële begin van de milieubeweging in Vlaanderen, een verzameling van meerdere, zelfs vele mensen, die zich organiseren en verenigen om op te komen voor natuurbescherming en leefmilieu.¹ De stichters van de 'vereniging' waren de pianiste Catharina ('Käthe') Bonefske, haar man Oscar Delaunois en de jezuïet Amand de Lattin. Net zoals Bonefske waren vele van de leden letterkundigen en kunstenaars die zich lieten inspireren door de Romantiek. De voorzitter van de stichtingsvergadering was de bekende Antwerpse schrijver Lode Baekelmans en de eerste co-voorzitter werd de latere hoofdconservator van het Museum voor Schone Kunsten in de havenstad, Arthur Cornette. Vandaar dan ook dat de belangrijkste drijfveer van deze 'vroegere onrustverwekkers', zoals Karel van Isacker hen noemt in zijn monumentaal werk *Mijn land in de kering*, esthetische bekommernissen waren. De eerste jaren na de oprichting stond op het vlak van het natuurbescherming de strijd voor het behoud van de Kalmthoutse Heide en van de Zeeduinenvlakte centraal.² Volgens Lieve Vandeneede en Stef Boogaerts hield de Vlaamse milieubeweging tot de Eerste Wereldoorlog gelijke tred met de geestesverwanten uit Nederland inzake ontplooiing van activiteiten en ermee gepaard gaande intensiteit.³

Terwijl de Nederlandse milieubeweging zich verder ontwikkelde, moest zij bij ons in Vlaanderen na 1918 de plaats ruimen voor de strijd om de Vlaamse ontvoogding. Dit is althans de interpretatie van beide voornoemde 'groene' auteurs voor wat zij noemen 'het wegdeinen van de belangstelling' voor het leefmilieu bij ons na de Eerste Wereldoorlog tot rond 1935. Nog steeds volgens Vandeneede en Boogaerts bekommerden de progressieve intellectuelen in Vlaanderen zich om de Vlaamse Zaak, terwijl hun Nederlandse collega's zich vrijelijk met milieubescherming konden bezighouden—waarvan akte.⁴ Toch zagen in de jaren dertig, in

Vivat Academia 128

volle economische crisis, enkele Vlaamse milieuverenigingen het licht: het *Verbond tot Bescherming der Vogelen* (1937) en de *Antwerpse Vogelliefhebbers* (1934), later omgedoopt tot de *Wielewaal*.⁵

Na de Tweede Wereldoorlog brak de milieubeweging bij ons meer en meer door. Vandeneede en Boogaerts wijten dit aan het feit dat de intellectuelen van toen en nu de collaboratie door de Vlaams-nationalisten als een schande erva(r)d(en).⁶ Dit is een typische politiek-correcte, postmodernistische redenering met een duidelijke anachronistische inslag. Wij gaan er dus niet verder op in. In ieder geval zijn de jaren vijftig en zestig de jaren waarin de wetenschappelijke studies inzake het leefmilieu een belangrijke rol speelden. Het is tevens de periode waarin de basis wordt gelegd voor enkele belangrijke verenigingen voor natuurbescherming: de *Vereeniging Belgische Natuur-en Vogelreservaten* (1951), het *Centrum voor Natuurbeschermingseducatie* (1965) en de *Belgische Jeugdbond voor Natuurstudie* (1959). Deze laatste fuseerde in 1983 tot *Jeugdbond voor Natuurstudie* met de tien jaar later gestichte *Wielewaaljongeren*. Een echte structurele samenwerking kwam er pas in 1971 met de oprichting van de in oorsprong nationale koepel *Bond Beter Leefmilieu*.⁷ Daarnaast doken er een heleboel meer lokale, maar tegelijkertijd ook meer militante, 'milieugroepen' op. Deze zochten overigens weinig of geen toenadering tot de 'natuurbeschermers'.⁸ Alleszins kan men de gestage toename van deze verenigingen nauwelijks een toeval noemen, want in de periode waarvan sprake werden de problematiek en de gevolgen van het langzamerhand zichtbaar geworden verstoord leefmilieu duidelijk.⁹ De stedelijke agglomeraties deinden meer en meer uit ten nadele van de 'open ruimte', het platteland. Dit platteland slibte geleidelijk dicht en versplinterde tot een gebied met onregelmatige patronen van bebouwing, open zones en infrastructuur. Een coherente planologische visie ontbrak volledig.¹⁰ Daarnaast kwamen waterbezuiniging, luchtvervuiling en lawaaihinder meer en meer aan de oppervlakte. En door toedoen van een aantal uitzonderlijke milieurampen kreeg de milieudiscussie een bredere maatschappelijke basis bij de media en in de politiek.¹¹ De eerste moderne Vlaamse protestacties ten gunste van het leefmilieu vonden plaats vanaf 1968 en onder andere in 1973-1975 in de residentiële gemeenten Brasschaat, Schilde en Kapellen: in Brasschaat tegen de aanleg van de autosnelweg E10 doorheen het Peerdsbos, in alle de drie gemeenten tegen de geplande aanleg van het duwvaartkanaal Oelegem-Zandvliet, waarbij duizend hectare groen in natuur- en woongebieden zouden verloren gaan in functie van een betere kanaalverbinding tussen het Albertkanaal in Oelegem en de Ant-

werpse haven bij Zandvliet. Het waren lokale initiatieven die dan ook door de plaatselijke bevolking gedragen werden.¹²

Naast deze protestmanifestaties kwamen er ook zogeheten 'Plant een boom'-acties voor.¹³ En het is bij deze evenementen dat er, naast de milieugroeperingen, eensklaps in 1970 een vreemde eend in de bijt opdook: de *Vlaamse Volksbeweging* (VVB). De VVB ontstond op 8 juli 1956 na jarenlange pogingen tot (her)opstarten onder allerlei gedaanten. Het was (en is nog steeds) de meest gezaghebbende en succesvolle militante pluralistische Vlaams-nationale organisatie met acties tegen bijvoorbeeld de Franse missen aan de Vlaamse kust, tegen de mijnsluitingen in Limburg, voor Leuven-Nederlands, voor federalisme, voor de splitsing van de provincie Brabant, tegen de faciliteiten in de zes desbetreffende Vlaamse gemeenten rond Brussel en tegen de ééntalig Franse voorstellingen van de reeks *Exploration du monde* en voor de Vlaamse school van Komen. De beweging was de drijvende kracht achter het *Vlaams Actiecomité Brussel Taalgrens* (VABT) (1958-1963) en daarna, vanaf 1964 (en nu nog steeds) het *Overlegcentrum van Vlaamse Verenigingen* (OVV). De VVB was (en is) de organisator van talrijke grotere en kleinere betogingen en meetings.¹⁴

Maar plots bleek deze Vlaamse strijdvereniging ook belangstelling te tonen voor het 'leefmilieu'. De interesse was weliswaar nog eerder schuchter en bescheiden van aard. De VVB wilde naar eigen zeggen Vlaanderen 'schoon en leefbaar' houden. Vlaanderen zou niet alleen schoon worden door politieke opties zoals de autonomie langs het federalisme om. Ook maatregelen tegen bezoedeling zouden daartoe moeten bijdragen. Niet enkel de politieke grendels benadeelden de toekomst van Vlaanderen. Als het volkswelzijn op het spel stond, pasten, volgens VVB'er José de Schaepmeester, geen oogkleppen. Bijgevolg gaf de afdeling Kortrijk in de lente van 1970 gehoor aan een oproep van de BRT om, in het kader van het Europees jaar van de Natuurbescherming, een Groencomité op de richten. Op 21 maart trokken de militanten de Guldensporenstad in om de 'groene gedachte' te promoten door bomen te verkopen. Een zekere kennis van zaken was hierbij voorhanden in de persoon van twee leden-leraars biologie, Walter Deconinck, tevens penningmeester, en Nicole de Haese. Eveneens van de partij waren Antoon Malfait, voorzitter van de afdeling Kortrijk-stad, en de reeds genoemde José de Schaepmeester, arrondissementeel voorzitter. De VVB wist zich vooralsnog te onderscheiden van de 'gewone groenen' doordat zij haar Vlaams-nationaal gedachtegoed met de ecologische standpunten verzoende: 'de bomen van Vlaanderen voor alles. De bomen die er groeien behoren tot haar wezen.'¹⁵

Na de actie 'Plant een boom' nam de VVB op het vlak van het leefmilieu een meer militante en bitsigere houding aan. Men verliet het niveau van de loutere natuurbescherming om een ecologische protestbeweging te worden. In de zomer van 1971 legde de provinciale afdeling Oost-Vlaanderen een motie voor tegen de verbranding van *pitch* in de Vlaamse Ardennen. Hiermee wenste men te protesteren tegen de desbetreffende luchtbezoedeling die werd veroorzaakt door dit laagste afvalproduct van petroleum met een hoog zwavelgehalte. Een gelijkaardig geluid liet men horen toen er pogingen ondernomen werden om hetzelfde product vanuit het Waalse Feluy naar Limburg te versassen.¹⁶ De VVB kon zich in beide gevallen beroepen op de wet van 28 december 1964 voor de bestrijding van de luchtverontreiniging.¹⁷

Het nieuwe, bijkomende engagement van de *Vlaamse Volksbeweging* werd weldra ook in haar nieuw Urgentieprogramma van november 1971 opgenomen. Daarin werd ronduit gepleit voor de vrijwaring van het leefmilieu. De VVB noemde het een eigentijds, maar geeft ook toe dat het geen specifiek Vlaams probleem was. Volgens de VVB zette de Vlaamse Beweging zich echter in voor de hele mens, met de culturele, economische, sociale en morele componenten van zijn menselijke groei.¹⁸ Wat er ook van zij, van nu af aan maakte de 'milieubekommernis' zondermeer volwaardig deel uit van het programma van de beweging.

Uit een enquête die de VVB afnam van de Vlaamse Brusselaars en de bewoners van de Vlaamse Randgemeenten (25 augustus 1972) bleek dat de vragen over het leefmilieu (verkeer, speelruimte, geluidshinder, groen) op een gelijkwaardig niveau stonden met de andere steekproeven inzake onderwijs, sociale huisvesting, de migrantenproblematiek en de typische communautaire thema's.¹⁹ In *Doorbraak*, de veertiendaagse periodiek van de VVB, verschenen er sedertdien ook regelmatig bijdragen over het leefmilieu of aanverwante onderwerpen (bijvoorbeeld milieuschade toegebracht door de industrie in de Kanaalzone Terneuzen-Sas van Gent, of de milieuaspecten rond de plannen voor de inplanting van een algemene kliniek op de Thaborberg te Dilbeek).²⁰ Verschillende kaderleden van de beweging gaven daarbij hun mening te kennen. Hierbij stond men niet steeds op dezelfde lijn, ten gevolge van de pluralistische samenstelling van de *Vlaamse Volksbeweging*. Volgens sommigen ijverde de VVB voor het natuurbehoud, streed men tegen de bezoedeling van water en lucht, maar diende men evenzeer tegen de aantasting van de geesten en de manipulatie van de openbare mening te keer te gaan. Anderen staken dan weer een vermanende, waarschuwende vinger op. Door studie en tegen utopische waan-

beelden kon er het best verstandelijk en rationeel geageerd worden voor een beter leefmilieu. Weer anderen zetten de strijd van de Vlaamse Beweging op gelijke voet met de beveiliging van het leefmilieu, het buurtwerk en de samenlevingsopbouw. Een ander deel tenslotte zag de strijd voor het leefmilieu en de Vlaamse strijd als iets complementairs ('Nederlands van taal blijven en het leefmilieu veilig stellen', of 'Vlaams-Brabant niet vervuilen, verfransen, noch verpesten').²¹

De facto steunde de VVB ook steeds verder de initiatieven van 'groencomités'. Men stond ook achter actiegroepen zoals de Brugse vzw *Leefmilieu 'Tussen haven en polder'*. Men maakte zelf deel uit van inrichtende comités, of ging zelfs zover om de activiteiten van een beweging als AGALEV te promoten.²²

Vanaf 1972 vormde 'ecologie' een vast bestanddeel van de talrijke activiteiten die de *Vlaamse Volksbeweging* op poten zette. Het was meteen ook een antwoord op de niets en niemand ontzienende economische expansie. Grote delen van het cultuurland vielen ten prooi aan onteigening ten voordele van de inplanting van nieuwe woonwijken, industrieparken, recreatiezones en de uitvoering van ambitieuze infrastructuurprojecten, zoals de uitbreiding van de Antwerpse haven, de aanleg van snelwegen en openbare nutsvoorzieningen.²³ In de zone Vilvoorde-Willebroek werd op de rechteroever 15.000 hectare voor de industrie gepland. Het was een integrale opoffering van de enige groene zone tussen Halle en Antwerpen. Een zware bedreiging voor het leefmilieu van vijftien gemeenten bewoond door 90.000 mensen in een gewest dat reeds erg met luchtbezoedeling te kampen had.²⁴

Meteen ging de VVB ook over tot het sluiten van een soort alliantie met de 'klassieke' actiegroepen voor de bescherming van het leefmilieu in Vlaams-Brabant. Uiteraard vergat zij hierbij het 'Vlaamse' element niet te vergeten: de economische greep van Brussel op Vlaams-Brabant had niet enkel een verfransend effect, maar werkte ook sterk milieuvervuilend. De strijd voor het behoud van het leefmilieu en de strijd tegen de verdrukking, de culturele en sociale overrompeling van de Vlaamse mens in Brussel en Brabant was dezelfde.²⁵

De zogenaamde werkgroep die hieruit ontstond telde, naast vertegenwoordigers van de *Wielewaal* en de *Verenigde Actiegroepen Leefmilieu* (VAL) uit het Gewest Mechelen, verder ook nog talrijke leden van de ecologische *Werkgroep Federatie Vilvoorde*. De samenwerking was nauw. De VVB zorgde voor de nodige politieke steun bij de lokale acties van de leefmilieugroeperingen. Deze laatsten zouden zich op hun beurt volledig inzetten voor de door de

beweging op 15 oktober 1972 voorziene nationale manifestatie in Vilvoorde.

Vilvoorde was immers zowat het prototype van het gebied met een steeds toenemend industriepotentieel in de kanaalzone Brussel-Vilvoorde-Willebroek met alle gevolgen van dien voor wat betreft lucht-en watervervuiling en lawaaihinder. Ter gelegenheid van die betoging maakte de VVB een eisenprogramma bekend. Eén van de hoofdstukken werd besteed aan de vrijwaring van de natuur en het leven. Men drong aan op de vereiste uitvoeringsbesluiten op, of de goedkeuring of de uitvaardiging van wetten voor de bescherming van de oppervlaktewateren, de luchtverontreiniging, de lawaaiestrijding, het natuurbehoud en de bescherming van het zeewater (...), om aldus een einde te stellen aan de vervuiling in Brussel en op zijn beurt vanuit Brussel in Vlaams-Brabant. Een zeer strenge ecologische reglementering voor de nieuwe bedrijven in de voornoemde kanaalzone was eveneens een *conditio sine qua non* in het eisenplatform van de VVB.²⁶ Het ecologisch engagement van de *Vlaamse Volksbeweging* was terzake niet exclusief, hetgeen haar meteen ook van de 'gewone groenen' deed onderscheiden. De VVB was immers van oordeel dat wie tegen luchtbezoedeling en dergelijke meer was, niet noodzakelijkerwijze tegen de industrie zelf is gekant. Men verzette zich echter wel tegen planloze, willekeurige industriële vestigingen, midden de bebouwde kommen. De beweging was voorstander van gecontroleerde industrie met als verplichting zich volgens gedane afspraken te gedragen.

De betoging zelf onder het motto 'Red Vlaams-Brabant! Stop Brussel!' was—de VVB kennende—uiteraard vooral Vlaams-nationaal gekleurd, maar één van de belangrijkste slogans van de manifestatie luidde: 'Doeltreffende beveiliging van het leefmilieu is een algemeen Vlaams belang'.²⁷ Het logo was trouwens ook een aangevreten boomblad met daarboven de tekst 'óns Vlaams-Brabant'. Bij de vijf à zes kernslogans die voor de betoging gelanceerd werden was er minstens één van een ecologisch kaliber ('tegen de vernietiging van de natuur en het leven' of 'voor een oordeelkundige spreiding van de industrialisering in Vlaams-Brabant, met vrijwaring van het leefmilieu'). Nog andere slogans waren: 'stop vervuiling-ban de bomen niet', 'voor wanneer de wet op het natuurbehoud?' of 'stop pest kanaalzone'. Uiteindelijk manifesteerden naar schatting veertig tot vijftigduizend mensen op zondag 15 oktober 1972 in Vilvoorde. De organisatoren van vooral de *Vlaamse Volksbeweging* mochten terecht van een belangrijk succes uit de Vlaamse Beweging spreken. Een stelling die ook naar voor kwam uit de perscommentaren. Volgens de journalisten hadden de strijdbare Vlaamse verenigingen

ingezien dat hun actie niet langer mocht beperkt zijn tot louter politieke, vooral eng nationalistische betrachtingen. Thans ging de aandacht evenwel naar de vrijwaring van het leefmilieu. In *Het Volk* meende Jef Claes dat een halt toeroepen aan de asociale grondspeculatie van de Brusselse immobiliënmaatschappijen voor Vlaams-Brabant minstens zo belangrijk was als alle taalwetten.²⁸

Tijdens de maanden volgend op de betoging in Vilvoorde was het element 'ecologie' nooit meer veraf bij de VVB. Tijdens een poging om met de beweging vaste voet te krijgen op universitaire bodem, vermeldde één van de programmapunten voor een studentenwerking de 'bescherming van het leefmilieu'.²⁹ De *Vlaamse Volksbeweging* gaf haar leden verder ook de raad blijvende in contact te treden met de milieubeweging. De VAL bleek hierbij in zekere zin de voorkeur te genieten. Deze vereniging protesteerde tegen de aanleg van de Mechelse Ring, omdat deze autoweg de laatste groene zones rond Mechelen zou doorsnijden en ongenietbaar maken. Ook de woonzones zouden aan leefbaarheid inboeten.³⁰

1974 was opnieuw een jaar waarin de *Vlaamse Volksbeweging* haar 'groene aard' liet kennen. Op 31 maart vond langs het Zeekanaal richting Brussel de Kanaalvoettocht Vilvoorde-Zemst plaats. Met die tocht wilde de *Vlaamse Volksbeweging* als mede-organisator (de andere organisatoren waren de *Werkgroep Leefmilieu Federatie Vilvoorde*, de *Vlaamse Actiegroepen Leefmilieu* en de VTB-VAB) na twee jaar (sinds de betoging in Vilvoorde van 15 oktober 1972) opnieuw de volle aandacht vestigen op de problemen voor het Leefmilieu waarmee specifiek de streek langs de as Brussel-Vilvoorde-Mechelen en in het algemeen Vlaams-Brabant te kampen had. In de plaats van industrie neer te poten aan de oevers van het Zeekanaal—zoals Brusselse (Franstalige) promotoren beoogden—, stelde de VVB dat deze streek behouden moest blijven als groene buffer tussen Brussel-Vilvoorde en Mechelen. De voorziene industriezone van 250 hectare aan de Verbrande Brug volstond ruimschoots voor de behoeften van de bevolking van de streek. Daarom eiste de *Vlaamse Volksbeweging* de splitsing van de NV Zeekanaal en een goed gewestplan om een einde te stellen aan asociale grondspeculatie die de ruimtelijke ordening van voornoemde streek bedierf. De beweging slaagde er dus opnieuw in een brug te slaan tussen de klassieke Vlaams-nationale eisen en de ecologische problematiek.³¹

Begin juli 1974 werd bekendgemaakt door het praesidium van het OVV, waarin de VVB een belangrijke rol speelde, dat op 24 november in het Vlaams-Brabantse Halle zou worden betoogd. Hiertoe werd een *Nationaal 24 november Comité* opgericht met een Urgen-

tieprogramma. Naast de typisch Vlaamse uitgangspunten, zoals de splitsing van de provincie Brabant of de splitsing van het kiesarrondissement Brussel-Halle-Vilvoorde, was één van de belangrijkste eisen een sociaal verantwoord grondbeleid en de vrijwaring van het (gezond) leefmilieu. Bij die gelegenheid steunde men de Staatssecretaris voor Ruimtelijke Ordening Luc Dhoore in diens beslissing van 18 september 1974 om de verkaveling Frankveld te Beersel te doen stop zetten in functie van het bij ministerieel besluit goedgekeurde gewestplan Halle-Asse-Vilvoorde, tegen de Franstalige banbliksems in.³²

De betoging zelf wordt, net als Vilvoorde 1972, opnieuw een weergaloos succes. Niet minder dan vijftigduizend manifestanten stapten mee op. De samenwerking tussen de VVB en de vele andere verenigingen, waarvan zeker niet te vergeten de leefmilieugroepen, was exemplarisch.³³

Ook in 1976 toonde de *Vlaamse Volksbeweging* zich milieubewust. Landbouwers en milieugroeperingen betoogden op 24 april 1976 te Oudenaarde tegen de aangekondigde autosnelweg A9 doorheen de Vlaamse Ardennen. Aan deze manifestatie namen afdelingen van de *Vlaamse Volksbeweging* uit Oost-Vlaanderen en het Pajottenland deel. Op 1 mei 1976 colporteerde de *Vlaamse Volksbeweging* met 'Doorbraak' in Steenokkerzeel en Berg, twee gemeenten gelegen in het arrondissement Brussel-Halle-Vilvoorde. Met dit initiatief wenste men te reageren tegen de zinloze uitbreiding van het vliegveld van Zaventem en de aanslag op de natuur en het leefmilieu. Gezien haar reactie, was de plaatselijke bevolking er zich blijkbaar maar weinig van bewust.

West-Vlaanderen was eveneens actief. De *Vlaamse Volksbeweging* uit deze provincie en het *Taal Aktie Komitee* (TAK) (°1972) pleegden geregeld overleg met het oog op een manifestatie tegen de geplande aanleg van de 8 km lange vierstrooksweg Pecq-Armentières, de zogenaamde Rijksweg 746, in Wervik en Menen. Deze weg was totaal overbodig, want zou parallel lopen met de A19/A17-verbinding van Doornik naar Armentières over Rijsel. Door deze snelweg zou Wervik van de rest van West-Vlaanderen worden afgesloten, terwijl tevens 50 hectare (volgens sommigen 300 hectare) Vlaamse landbouwgrond dreigde te worden onteigend. Deze autoroute vertoonde geen enkel economisch nut en zou enkel schade berokkenen aan een ecologisch en agrarisch waardevol gebied. De RW 746 was dus een aanslag op de gaafheid van de Westhoek die troeven voor zijn ontplooiing moest putten uit een industriële ontsluiting en uit de vrijwaring van de landbouw en van het recreatief en toeristisch areaal. Van Waalse zijde was het echter de bedoeling

dat de vierstrooksweg, achter Waasten en Komen, op de autosnelweg Ieper-Kortrijk werd aangesloten, om aldus de snelle verbinding tussen Komen en Wallonië te verzekeren en de integratie van het "eiland Komen" in Wallonië te versterken.

Op 2 mei 1976 hielden TAK en de VVB samen met andere Vlaamse verenigingen een mars van Kortrijk naar Komen tegen de aanleg van de snelweg Pecq-Armentières onder het motto 'Geen Waalse autoweg op Vlaamse grond.' Andere slogans uit de manifestatie waren: 'geen aanslag op het leefmilieu', 'geen miljardenverspilling', 'geen Waalse taalgrensweg op Vlaamse grond.' Op 20 juni 1976 manifesteerde de *Vlaamse Volksbeweging* opnieuw, maar ditmaal tegen de geplande aanleg van de A11-snelweg in Oost-Vlaanderen. Ditmaal ging de actie gepaard met fietsers, tractoren en meer dan negenhonderd (900) auto's die gezamenlijk door het land van Dendermonde trokken met als eindbestemming Lebbeke. Een pamflet van de VVB, speciaal opgesteld voor deze gelegenheid, maakte duidelijk dat de land-en tuinbouwers en de natuurliefhebbers ook hier tegen het centralisme uit Brussel moesten strijden. Een dergelijke A-weg diende immers enkel om een gans gewest op te zuigen.³⁴

Na 1976 begon de interesse voor het leefmilieu bij de VVB zienderogen af te nemen. Er werden nog wel acties gevoerd, zoals door de afdeling Asse tegen de komst van het Distributiebedrijf Distrimas, men schreef verder artikels of hield voordrachten over de ramp met de Mont Louis, over Tsjernobil en de 'zure regen',³⁵ maar de bezieling was weg. Hiervoor kan men verschillende redenen opgeven. De nakende staatshervorming begon naar alle waarschijnlijkheid de meeste aandacht en energie van de beweging op te slorpen. Voorts waren leefmilieu en ruimtelijke ordening gewestelijke materies geworden door toedoen van de 'voorlopige' gewestvorming (wet van 1 augustus 1974 tot oprichting van gewestelijke instellingen in voorbereiding van de toepassing van artikel 107 *quater* van de Grondwet³⁶). In 1980 en 1988 werden beide bevoegdheden definitief aan de gewesten toebedeeld, zodat de VVB op dat vlak niet meer behoefde te reageren tegen de 'unitaire machten': het milieubeleid was definitief in Vlaamse handen.³⁷ Bovendien werden de wetten ter bescherming van het leefmilieu en de natuur zienderogen verrijd, restrictiever dan voorheen toegepast en met de nodige repressie bedacht bij mogelijke overtreding. Tenslotte was de milieubeweging in handen gekomen van de zogeheten 'sociale bewegingen' die alle aandacht voor de materie, waarvoor de VVB zich nog niet zo lang geleden fel had geïnteresseerd, naar zich toetrokken. De 'groene' partij AGALEV deed de rest.³⁸ De VVB, en alleszins de top met Algemeen Voorzitter Paul Daels, besepte dat

zij tekortgeschoten was. Het stond als een paal boven water dat de beweging zich (nog) té weinig om het aspect leefmilieu had bekommerd zodat alle contact met de jongere generaties was verloren gegaan.³⁹

Met het oog op het nefaste proces voor Brussel van de steeds maar om zich heengrijpende Europese instellingen hoopten sommigen binnen de VVB vooralsnog tot een eventuele (tweede) coalitie met de milieubeweging te komen, maar tevergeefs. Om dit te illustreren en tevens deze bijdrage te beëindigen, laten wij één van deze protagonisten zelf aan het woord: *'In de VVB heeft men incidenteel gekokketeerd met de milieubeweging omdat het modern en populair was bij de jeugd die men voor eigen doeleinden wou winnen. Binnenskamers heeft men de groene jongens altijd als zachte naïvelingen afgedaan. Nu dringt zich een objectieve coalitie op tussen de Vlaamse en de groene beweging (...). Men vergete niet dat met het oog op Europa '92 en de tot indigeste proporties uitgroeïende cityfunctie van de hoofdstad, Brussel nog een kapitaal aan bevolking heeft om de helft van Brabant verder te betuinwijken. Stedenbouwkundig en landschappelijk zou het tegendeel er baat bij vinden.'*⁴⁰

- 1 Patrick Florizoone, *De groenen. Ideeën, bewegingen en partijen*. [S.l.], 1985, p.51 ; in ons artikel wordt nauwelijks of geen onderscheid gemaakt tussen 'natuurbeschermers', 'milieubeweging' en 'groene'-of 'ecologische beweging'. Dit zijn in feite allemaal takken van één en dezelfde boom. Wie meer informatie wil over de verschillen terzake, raadplege volgend werken als voorbeeld: Patrick Florizoone, o.c., p.17-26 ; Pieter Leroy en Antoon de Geest, *Milieubeweging en milieubeleid. Sociale en politieke aspecten van de milieubeleid*. (Monografieën Leefmilieu nu). Antwerpen-Amsterdam, 1985, p.27 ev.; Marc Hooghe, De milieubeweging, een reus op duizend voetjes, in: Staf Hellemans en Marc Hooghe (red.), *Van "mei '68" tot "Hand in hand". Nieuwe sociale bewegingen in België, 1965-1995*. Leuven-Apeldoorn, 1995, p.49-62.
- 2 Lieve Vandeneede en Stef Boogaerts, *Op zoek naar onze eigen wortels. Milieubeweging bijna een eeuw oud*, in: *Milieurama. Magazine van Bond Beter Leefmilieu*, (2005), 2 (mei-juni), p.24 ; Karel van Isacker, *Mijn land in de kering, 1830-1980*, dl.1: *De ouderwetse wereld, 1830-1914*, p.234-237, dl.2: *De enge ruimte, 1914-1980*, p.52-57. Antwerpen-Amsterdam, 1978-1983.
- 3 Lieve Vandeneede en Stef Boogaerts, loc.cit.
- 4 Lieve Vandeneede en Stef Boogaerts, loc.cit.
- 5 Lieve Vandeneede en Stef Boogaerts, *art.cit.*, p.24-25.
- 6 Lieve Vandeneede en Stef Boogaerts, *art.cit.*, p.25.
- 7 Id., loc.cit.; Marc Hooghe, *art.cit.*, p.79-52 ; Patrick Florizoone, o.c., p.30, 32 en 56; Pieter Leroy en Antoon de Geest, o.c., p.30-31.
- 8 Marc Hooghe, *art.cit.*, p.52 ; Pieter Leroy en Antoon De Geest, o.c., p.38-39, 41.

- 9 Ernst Manski en Erik Thoen, , *Ecologische geschiedenis in Vlaanderen en Nederland*, in: *Leefmilieu. Tijdschrift van de Stichting Leefmilieu*, 20 (1997), 1 (januari-februari), p.11 ; voor een volledig en schematisch overzicht dienaangaande zie: Leo Dooms e.a., *Feestbundel 25 jaar Stichting Leefmilieu, 1970-1995*. Antwerpen, 1995.
- 10 Guy Dejongh en Peter van Windekens, *Van Kleine Landeigendom tot Vlaamse Landmaatschappij. Vijfenzestig jaar werking op het Vlaamse platteland, 1935|2001*. Brussel, 2002, p.130.
- 11 Ernst Manski en Erik Thoen, loc.cit.
- 12 Marc Hooghe, o.c., p.52-53 ; Pieter Leroy en Antoon de Geest, o.c., p.28.
- 13 Pieter Leroy en Antoon de Geest, loc.cit.
- 14 Een bondige en overzichtelijke schets van de geschiedenis inzake de VVB vindt men bij: Bart de Wever, 'Vlaamse Volksbeweging', in: Reginald Deschryver (red.), *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging* (NEVB), dl.G-Q. Tielt, 1998, p.3484.
- 15 José de Schaepmeester, *Bomen voor allen*, in: *Doorbraak*, 13 (1970), 8 (17 april), p.3 ; *Groenkomitee Kortrijk*, in: *Doorbraak*, 13 (1970), 8 (17 april), p.2.
- 16 Cf. *Doorbraak*, 14 (1971), 12 (19 juni), p.2 , 14 (18 juli), p.3.
- 17 *Belgisch Staatsblad*, 14 januari 1965, zie ook E. de Pue, L.Lavrysen en P.Stryckers, *Milieuzakboekje 2005. Leidraad voor de milieuwetgeving in Vlaanderen*. Mechelen, 2005, p.421.
- 18 *Voor een menselijk leefmilieu*, in: *Doorbraak*, 14 (1971), 17 (24 september), p.1.
- 19 *De Vlaamse Volksbeweging. Kroniek 1956-2006*, voorbereidend manuscript, p.52.
- 20 Cf. *Doorbraak*, 18 (1975), 2 (4 februari), p.[3] ; *Doorbraak*, 18 (1975), 7 (15 april), p.[3-4].
- 21 Cf. *Doorbraak*, 16 (1973), 13 (29 juni), p.1, 16 (7 september), p.1-2 ; *Doorbraak*, 17 (1974), 18 (22 oktober), p.4, 12 (24 juni), p.[3], 13 (16 juli), p.[2] ; *Doorbraak*, 15 (1972), 7 (7 april), p.4.
- 22 Rigo De Nolf, *Een goed voorbeeld : COO Nijlen stelt grond ter beschikking van het Groenkomitee om een bomentuin te planten*, in: *Doorbraak*, 17 (1974), 7 (23 april), p.[2] ; Marc Boey, *De VVB achter de Brugse vzw Leefmilieu 'Tussen haven en polder'*, in: *Doorbraak*, 17 (1974), 23 (31 december), p.4 ; *De protestdag in het Pajottenland op 1 juni 1975*, in: *Doorbraak*, 18 (1975), 10 (27 mei), p.[1] ; *Bij de aankondiging van een milieudag te Aalter (24 augustus 1975)*, in: 18 (1975), 14 (26 augustus), p.[1]
- 23 Guy Dejongh en Peter van Windekens, ibid.
- 24 *De industrialiseringsplannen in Vlaams-Brabant*, in: *Doorbraak*, 15 (1972), 13 (30 juni), p.1.
- 25 *Oproep tot de jongeren* [pamflet], in: *Doorbraak*, 15 (1972), 17 (22 september).
- 26 *VVB Mechelen. Voorbereiding betoging 15 oktober*, in: *Doorbraak*, 15 (1972), 12 (16 juni), p.2.
- 27 Cf. *Doorbraak*, 15 (1972), 17 (22 september).
- 28 Jef Claes, *Vilvoorde. Standpunt*, in: *Het Volk*, 16 oktober 1972.
- 29 *Over de oprichting van een universitaire aktiegroep Vlaamse Volksbeweging*, tekst Persconferentie 26 maart 1973.
- 30 *VAL-aktie voor de beveiliging van het Leefmilieu. De ring rond Mechelen*, in: *Doorbraak*, 15 (1972), 20 (3 november).
- 31 *De Vlaamse Volksbeweging. Kroniek 1956-2006*, p.63.
- 32 *Doorbraak*, 17 (1974), 18 (22 oktober), p.[1] ; Wilfried Wouters, *Een beleid voor Vlaams-Brabant*, in: *Doorbraak*, 17 (1974), 20 (19 november), p.[1-3].
- 33 *De Vlaamse Volksbeweging. Kroniek 1956-2006*, p.64.
- 34 *De Vlaamse Volksbeweging. Kroniek 1956-2006*, p.67-68.

- 35 *De Vlaamse Volksbeweging. Kroniek 1956-2006*, p.73, 88 ; cf. *Doorbraak*, 23 (1984), 17 (17 oktober), p.[1,4], *Doorbraak*, 29 (1986), 11-12 (25 juni), p.[2], *Doorbraak*, 30 (1987), 17 (4 november), p.[3]
- 36 *Belgisch Staatsblad* 22 augustus 1974
- 37 E. de Pue, L.Lavrysen en P.Stryckers, o.c., p.20-21.
- 38 Stefaan Walgrave, *AGALEV*, in NEVB, dl.A-F, p.228.
- 39 Cf. *Doorbraak*, 24 (1981), 3 (17 februari), p.[3].
- 40 J.M. *De verfransing rukt verder op. De Wezembekenaars en Martens VIII*, in: *Doorbraak*, 31 (1988), 13 (21 september), p.2.

Over de auteurs

Prof. Dr S.W. Couwenberg is emeritus-hoogleraar in het staats- en bestuursrecht van de Erasmus Universiteit Rotterdam en hoofdredacteur van het tijdschrift *Civis Mundi*.

Mr Drs Frank Judo is hoofdredacteur van Vivat Academia.

Prof. Dr Piet Tommissen is doctor in de economische en de politieke wetenschappen. Na een loopbaan in het bedrijfsleven, doceerde hij aan de Economische Hogeschool Sint-Aloysius te Brussel en het Limburgs Universitair Centrum te Diepenbeek.

Dr Geert van Cleemput studeerde klassieke filologie, wijsbegeerte, Byzantinistiek en rechten aan de universiteiten van Antwerpen, Leuven, Georgetown (Washington, DC) en Chicago (Ph.D. in de Griekse Wijsbegeerte). Aan deze laatste universiteit en de universiteit van Zuid-Florida in Tampa doceerde hij ook.

Lic. Peter van Windekens is historicus van eerste vorming en werkt als informatiedeskundige bij de diensten van de Vlaamse Gemeenschap.

Afdelingen

<http://vva.vvb.org/vva-afdelingen.html>

VVA-Antwerpen	sirati@belgacom.net vic.mortelmans@vlaanderen.org (jongeren)
VVA-Brugge	vva.brugge@pandora.be
VVA-Brussel	vva@drvermeulen.com
VVA-Campinia	peeters.jaak@pandora.be
VVA-Klein-Brabant	janpieter.haems@pi.be
VVA-Kortrijk	paul.thurman@kulak.ac.be paul.demeester@belgacom.net
VVA-Kortrijk-Jongeren	dehaene_veerle@yahoo.com vva_jongeren@hotmail.com (secretariaat)
VVA-Leuven	peter.vanwindekens@vlm.be
VVA-Limburg	vvalimburg@pandora.be ghislain.duchateau@pandora.be (secretaris)
VVA-Oostende	wim.vereycken@pandora.be
VVA-Oost-Vlaanderen	walterdegryze@hotmail.com
VVA-Taxandria	verdurme.bvba@pi.be

Erratum

Door een voor auteur en redactie onbegrijpelijke vergissing werd in het artikel van Huib Dejonghe in het vorige nummer de naam van Walter Cronkite verbasterd tot Concite. De redactie verontschuldigt zich voor deze lapsus, die bij deze rechtgezet is.

Activiteitenkalender

► VVA-Brugge-Oostkust-Houtland

Zondag 2 oktober 2005

Opening van het academisch jaar: 10.45 uur in de Orgelzaal aan het Muntplein (Brugge)

Vrijdag 14 oktober 2005

Marianne Thyssen: *Wat nu met Europa?*

Zondag 13 november 2005

Bezoek De Zande met herfstwandeling

Vrijdag 25 november 2005

Prof Dr. Katlijne van der Stighelen: *De vrouw in de kunst en de kunst in de vrouw*

Vrijdag 2 december 2005

Greet de Keyser: *De VS vandaag*

Zaterdag 7 januari 2006

Nieuwjaarsreceptie

Donderdag 19 januari 2006

Bieke Hillewaert: *Archeologie in Brugge*

Vrijdag 10 februari 2006

Prof. Dr. Mark van den Wijngaert: *De monarchie, nog invloed?*

Vrijdag 24 maart 2006

Prof. Dr. Rik Torfs: *Het pontificaat van Benedictus XVI*

Vrijdag 21 april 2006

Dr. Piet Vanthemsche: *Voedselveiligheid*

Zaterdag 22 april 2006

Algemene ledenvergadering (Oostende)

Pinksterweekend 2006

Driedaagse: Somme

Zondag 27 augustus 2006

VVA-Vriendenuitstap

Vivat Academia 128

► VVA-Antwerpen

Dinsdag 11 oktober 2005

Plechtige openingsvergadering; Minister Kris Peeters over *Uitdagingen voor Antwerpen - Kansen voor Vlaanderen*

Dinsdag 25 oktober 2005

Prof. em. dr. Jan Dequeker (KUL) over *Kunst en reuma*

Zondag 23 oktober 2005 (namiddag)

Bezoek aan de Abdij van Het Park te Heverlee met Ir. Tom Dierckx

Dinsdag 8 november 2005

Prof. Michel Magits over *Vrijzinnigheid en Humanisme*

Zaterdag 3 december 2005 (voormiddag)

Begeleid bezoek aan de tentoonstelling *Extravagant! Antwerpse schilderijen voor de Europese markt (1500 - 1525)*

Dinsdag 6 december 2005

Sinterklaasavond

Dinsdag 13 december 2005

Prof. dr. Jacques Van Keymeulen over *Het dialectlandschap in Nederlandstalig België*

VVA-Antwerpen biedt een aanvullend programma voor jong-academici aan

Zondag 9 oktober 2005

Uitstap met jong-VVA-Brussel naar Hoegaarden

Zaterdag 26 november 2005

Antwerpse stadswandeling

Zaterdag 11 maart 2006

Bezoek aan een sigarenfabriek

Het VVA ontstond begin vorige eeuw als groepering van regionale oud-studentenkringen en heeft tot doel:

- culturele en maatschappelijke vorming ;
- verspreiding van wetenschap en cultuur ;
- behartiging van de belangen van academici, in het bijzonder het universitair onderwijs en onderzoek en permanente vorming ;
- ijveren voor verdere Vlaamse ontvoogding en ontplooiing van de Nederlandse cultuur.

Er zijn VVA-afdelingen in Oostende, Brugge, Kortrijk, Oost-Vlaanderen, Antwerpen, Taxandria, Klein-Brabant, Campinia, Brussel, Leuven-Hageland en Limburg.

Algemeen secretariaat

Rita WARDENIER

adres: Waversesteenweg 288, 1040 Brussel

gsm: 0472 89 33 99

fax: 02 412 42 00

e-mail: rita.wardenier@vub.ac.be

Administratief secretariaat

Mia CUYPERS

adres: Passendalestraat 1 A, 2600 Berchem

tel: 03 320 06 34

(op dinsdag, woensdag, vrijdag tussen 10 en 16 uur)

fax: 03 366 60 45

e-mail: vva@vvacademici.org